

MODERN İKTİSAT KAVRAMLARININ RİSALE-İ NUR'DAKİ KARŞILIKLARI

Veli SIRIM*

Özet

Menfaat/Fayda, İstihsal/Üretim, Müstehlik/Tüketici, Müstahsil/Üretici, Sanayi, Re'sülmâl/Sermaye, İştirak-i Emvâl/Sermaye Ortaklığı, Teşebbüs-ü Şahsiye/Kişisel Girişim, Mübadele/Alışveriş, Ticaret, Sa'y/Emek, Ehl-i Sa'y ve Amele/İşçi, Ecîr/İşçi Sınıfı, Varidat ve Masârif/Gelirler ve Harcamalar, Tereffüh/Lüks Tüketimi, Ribâ/Faiz, Banka, Taksimü'l-A'mâl/İşbölümü, İştirak-i San'at/Uzmanlaşma ve Şirket/Ortaklık kavramları modern iktisat biliminde kullanılan terimlerdir. Bu kavramlar, Risale-i Nur Külliyyatı'nın farklı yerlerinde, farklı şekillerde kullanılmıştır. Bu makalede, bu terimlerin Risale-i Nur'da kullanıldığı yerler ve anlamları örneklerle açıklanacaktır.

Anahtar kelimeler: Risale-i Nur Külliyyatı, Said Nursi, Modern İktisat Bilimi, İktisadi Terimler, İslam.

Equivalents of Modern Economic Terms in Risale-i Nur

Absract

Benefit, production, consumer, producer, industry, capital, capital Partnership, personal enterprise, bartering, Trade, labor, worker, proletariat, income and expenditures, luxury, consumption, interest, bank, division of labor, specialization and partnership are some of the terms used in modern economic science. These terms were used in

* Doç Dr., Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, vsirim@nku.edu.tr

Geliş Tarihi: 27.10.2019

Kabul tarihi: 28.12.2019

ORCID : 0000-0002-8130-6153

different ways in different parts of the Risale-i Nur Collection. In this article, the places where these terms are used in Risale-i Nur and their meanings will be explained with examples.

Keywords: Risale-i Nur Collection, Said Nursi, Modern Economic Science, Economic Terms, Islam.

Giriş:

Risâle-i Nur'da, modern İktisat biliminin kullandığı ana kavramların kullanımı ya doğrudan iktisadî yaklaşıma paralel olarak ele alınmış veya aynı kavram yine aynı pozitivist ve materyalist yaklaşımın tam tersi olarak manevîyat eksenli, imânî ve tevhidî bakış açısına çevrilmek suretiyle kullanılmıştır. Bu araştırmada, aynı kavramların sözlük anlamı veya genel anlamıyla kullanılmış karşılıklarından ziyade, bu iki bakış açısıyla kullanılan iktisadî kavramlar ele alınmaya, Risâle-i Nur'da geçtiği karşılıkları ve kullanıldıkları mânâlar sıralanmaya çalışılacaktır.

Bazı başlıklar Risale-i Nur'da geçtiği karşılıklarıyla alıntılar yapılmak suretiyle ele alınmıştır. Bazı başlıklar ise bağlantılı olduğu diğer bazı başlıklarla birlikte anılan kavramlarla birlikte aktarılmış, ilgili olduğu başlığa göre açıklamalar yapılmıştır.

1. Menfaat, Nef' (Kişisel Fayda/Çıkar)

Batılı iktisadi anlayışında “kendinden başka kimseye karşı sorumlu olmayacak kadar özgür bireyin tatmini” temel amaç olarak kabul edilir. Bu kabulün içinde “özgür bireyin” çoğu aza tercih ettiği ve bu davranışı ile rasyonel olması varsayımı vardır. Bu yaklaşımla iktisadi faaliyet, “bencilce bir optimizasyon elde

etme gayreti” haline gelmiştir¹. Bu anlayışa göre bencillik birey için en temel davranış modelidir. Her birey “kendi çıkarını/faydasını/kârını” maksimum seviyeye çıkarmalıdır. Kendi çıkarını düşünmediği takdirde, zayıf düşecektir; hayat bir mücadele olarak kabul edildiğinden güçlü olan zayıfı ezecektir. Kendi çıkarını maksimize etmek isteyen *birey*’in tatminini bu dünyada sınırlayacak herhangi bir şey yoktur. Ölüm sonrası ahiret inancı da olmadığı için, tüm gayret dünya hayatına yoğunlaştırılmalıdır. Bu anlayışla sınırsız özgürlük iddiasındaki birey dünyadaki her şeyden haz alma ve tatmin elde etme düşüncesiyle hareket eder. Kendi özgür iradesi ve tercihi ile doğru saydığı her fayda ona haz verecektir. Sadece ve sadece kendi tatminini düşünen, açgözlü veya doyumsuz olan *Homo Economicus*, yani rasyonel insan, yaşam mücadelesinde maksimum hazza ulaşabilmek için her yolu deneyecektir.²

Bediüzzaman, kişisel çıkar ve fayda karşılığı olarak “menfaat” ve “nef” kavramlarını kullanır. Ancak Bediüzzaman’ın bu kavramlara yüklediği mânâ sadece dünyevî ölçülerle sınırlı değil, sınırsız ve sonsuz olan uhrevî faydayı elde etme, yine uhrevî zarardan kurtulma çabasıdır. Aslında dünyevî menfaat ve faydasını maksimize etmeye çalışan maddeci insan yaklaşımına karşılık, uhrevî ve sonsuz fayda maksimizasyonu seçeneğini sürekli olarak insanın önüne koyar. Zira netice itibarıyla insanın fayda peşinde koşması, faydalı olana yönelik zararlı olandan kaçınması fitratında vardır. Bunun verilmiş hikmeti ise dünya ile sınırlı olamayacak kadar büyük ve geniştir.

Nur’un İlk Kapısı isimli risalesinde Bediüzzaman, aklı en

¹ Madi, İpek (2014). *Ortadoğu Dinleri Açısından Homo Economicus’un Analizi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, s. 90-91.

² Madi, *Ortadoğu Dinleri Açısından Homo Economicus’un Analizi*, s. 128-130.

düşük seviyede olan bir insanın dahi zarar ihtimali bulunan bir yolu zahirî bir hafiflik olmasına rağmen zararsız olana tercih edeceğini söyledikten sonra, günümüz modern medeniyetinin mimarlarına ve onların peşinden giden ehl-i dünyaya “Nasıl oluyor ki, kendini mükemmel ve âkıl zannettiği halde, öyle bir yolu tercih eder ki, o yolda, yüzde doksan dokuz âzam-ı zarar ihtimali vardır” diyerek seslenir. Aynı mantıkla hareket edip de, “yüzde doksan dokuz âzamü'n-nef” yani en büyük menfaat ve fayda sağlayacak bir yolu terk etmenin, hele bir de zahirî, hafif bir yük ve mükellefiyet sebebiyle terk etmenin akla ters düşeceğine dikkat çeker. Tevhid ve kulluk gözüyle kâinata bakmanın fayda bakışıyla değerlendirildiğinde dahi insanı doğruya ve hakikate ulaştıracağını ifade için kelime-i tevhidin ifade ettiği şu mânâyı dikkat çeker:

“Lâ ilâhe illallâh kelime-i kudsiyesi ifade eder ki, nef ve zarar verici ancak Allah'tır. Ve hem zarar ve nef de Onun izniyledir.”³

İşârâtü'l-İ'câz'da, “nef ve zararı, iyi ve kötüyü birbirinden temyiz için” insana verilen özelliğin “kuvve-i akliye-i melekiye”⁴ olduğunu ifade eder.

Muhtelif risâlelerde felesefeden neş'et eden medeniyet-i hâzıra (modern medeniyet) ile kaynağını Kur'an'dan alan İslâm medeniyeti arasındaki temel farklılıkları sıralarken modern medeniyetin hedefinin “menfaat” olduğunu, “menfaatin şe'ni” yani menfaatin ortaya çıkardığı sonucun ise “her arzuya kâfi gelmediğinden, üstünde boğuşmak” ve “tezâhum ve tehâsum (yığılma ve düşmanlık)” olarak ortaya çıkacağını ifade eder. Hikmet-i Kur'aniye ise “gayede, menfaat yerine ‘fazilet ve rıza-i İlâhîyi’ kabul eder...Gayâtı, hevesât-ı nefsanîyenin nâmeşru

³ *İlk Dönem Eserleri*, Nur'un İlk Kapısı, s. 42.

⁴ *İşârâtü'l-İ'câz*, s. 46.

tecavüzâtına sed çekip ruhu maâliyâta teşvik ve hissiyat-ı ulviyesini tatmin etmektir ve insanı kemâlât-ı insaniyeye sevk edip insan etmektir”⁵ açıklamasını yapar.

Tıpkı felsefe temeli üzerine kurulmuş modern medeniyet gibi, bütün feyzini felsefeden almış bir kişinin insana ve kâinata bakış açısıyla, Kur’an’dan feyiz almış bir talebenin arasındaki farka değinirken felsefenin halis bir talebesi âdetâ günümüzün bir firavunu konumundadır ki, menfaati için en hasis, en aşağılık kişilere veya unsurlara kulluk edecek seviyene inen zelil bir firavundur. Menfaat ve fayda gördüğü her şeyi adeta kendine Rab edinir. Dinî ve Tevhidi inkâr etme konusunda çok inatçıdır. Diğer yandan dünyevî küçük bir lezzete ulaşabilmek için zilleti kabul eder. Hasis ve aşağılık bir menfaate ulaşabilmek için şeytan gibi şahısların ayağını öpme zilletini gösterir. Felsefenin halis talebesi öylesine menfaatperest, öylesine kendi faydasına düşkün birisidir ki. Hayatta odaklandığı en temel nokta, nefisini, midesini, cinsel heves ve isteklerini tatmin edebilmektir. Kişisel yararını milliyetçilik menfaati içinde arar ve dünyanın zenginliklerini ve nimetlerini sadece kendisi gibi olanlara tahsis etmeye çabalar.

Felsefe yerine Hikmet-i Kur’ân’dan ders alan talebe ise hakiki bir kuldur. Kâinattaki en büyük ve hükümferma olan varlıklara ve olaylara kulluk etmeye tenezzül etmez. Önündeki en büyük menfaat ve fayda olan Cennet’i dahi kendisi için bir ibadet ve kulluk gerekçesi görmeyecek aziz bir kuldur. Kur’an’ın hakikî talebesini bu dünya hayatındaki çalışıp çabalamasında en büyük motivasyon amelini Allah için, İlahî rızâ için, fazilet için

⁵ Bediüzzaman Said Nursî (2012). *Risâle-i Nur Külliyyatı*, Sözler, Onikinci Söz, İstanbul: Söz Basım Yayın, s. 195; Yirmibeşinci Söz, s. 547; *Lemeât*, s. 242; *Lem’alar*, Onyedinci Lem’a, s. 208; *Mesnevî-i Nûriye*, Zühre, Beşinci Nota, s. 204; *İlk Dönem Eserleri*, Şuâât, s. 249; *İlk Dönem Eserleri*, Sünuhât, s. 332; *İlk Dönem Eserleri*, Hutbe-i Şâmiye, s. 591; *İlk Dönem Eserleri*, Nur’un İlk Kapısı, s. 81.

yapmasıdır.⁶

Hutbe-i Şâmiye risâlesinde, Avrupalıları terakkî ve ilerlemede istikbale uçuran, Müslümanları ve Osmanlı devletini adeta Orta çağlarda bırakan altı hastalıktan bahseder. Altıncı hastalık olarak da “Menfaat-i şahsîyesine himmeti hasretmek” maddesini zikreder. Ardından Kur’anî eczaneden ders aldığı çareleri, bu hastalıkların tedavisi için belirlediği çare ve tedavi yöntemlerini sıralar. Bu konuda bahsettiği hastalığın tedavisine yönelik ise şu açıklamayı yapar:

“Bir adamın kıymeti himmeti nispetindedir. Kimin himmeti milleti ise, o kimse tek başıyla küçük bir millettir. Bazılarımızdaki dikkatsizlikten ve ecnebîlerin zararlı seciyelerini almamızdan, kuvvetli ve kudsî İslâmî milliyetimizle beraber, herkes ‘nefsî, nefsi’ demekle ve milletin menfaatini düşünmemekle, menfaat-i şahsîyesini düşünmekle, bin adam, bir adam hükmüne sukut eder... Menfaat-i şahsîyesine hasr-ı nazar eden, insanlıktan çıkar, mâsum olmayan cânî bir hayvan olur.”⁷

Mesnevî-i Nuriye’de eşyadaki bütün gayeleri kendi nefesine ve menfaatine göre değerlendiren insanların içine düştükleri hataya dikkat çekilir:

“Bütün gayelerin nefesine ait olduğunun hasriyle galat ediyor. Sonra, her şeyin kıymeti, menfaati nisbetinde olduğunun takdiriyle galat ediyor. Hatta Zühre yıldızını kokulu bir zühreye mukabil almaz. Çünkü kendisine menfaati dokunmuyor.”⁸

2. İstihsal (Üretim)

Modern İktisat biliminde üretim “insan ihtiyaçlarını

⁶ *Sözler*, Onikinci Söz, s. 194-195.

⁷ *İlk Dönem Eserleri*, *Hutbe-i Şâmiye*, s. 536-558.

⁸ *Mesnevî-i Nuriye*, Onuncu Risâle, s. 272.

karşılıyan malların artırılması faaliyetine” denmektedir. Malların üretimi için gerekli olan girdilere ise “üretim faktörleri” denilmektedir.⁹ Üretim aynı zamanda fayda ortaya çıkarma faaliyetidir. Bu fayda bir malın miktarının artırılması yoluyla olabileceği gibi, mevcut bir malın faydasının artırılması yoluyla da gerçekleştirilebilir.¹⁰

Muhakemât risâlesinde yer alan *Unsuru’l-Belagat*’taki Altıncı Mesele’de Bediüzzaman, “Kelâmın semeratı tabakat-ı muhtelifede (muhtelif tabakalarda), suver-i muteaddidede (farklı şekillerde) teşekkül eden maânîdir (mânâlardır)” dedikten sonra, bir fabrika ortamında altın gibi değerli bir madeni elde ederken gerçekleştirilen üretim merhalelerini misal olarak verir.

“Bir maddeyi, meselâ altın gibi bir unsur, istihsal edildiği (üretildiği) vakit, makine veya fabrikayla müteaddit (çeşitli) borularla, muhtelif teressübâtıyla (damıtma faaliyetleriyle), mütenevvi teşekkülâtla (çeşitli oluşumlarla), tabakât-ı mütefavitede (farklı aşamalardan) geçer. En nihayet, ondan bir kısım tahassul eder (üretilir)...”¹¹

3. Müstehlik (Tüketici)-Müstahsil (Üretici)

İktisat biliminde *tüketim* kısaca “ekonomik mallardan özel fayda elde edilmesine yönelik davranışlar” olarak tanımlanır. Bu tanımdan hareketle tüketim, bir ekonomik süreci ifade etmektedir. Satın alma kararıyla başlayan bir eylemdir ve satın alınan mal ve hizmetten fayda elde edilmesiyle tamamlanır.

⁹ Erkan, Hüsnü (2004). *Ekonomi Sosyolojisi*, İzmir: Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi, s. 115.

¹⁰ Ünsal, Erdal M. (2010). *İktisada Giriş*, Ankara: İmaj Yayınevi, s. 8.

¹¹ *Muhakemât*, Unsûru’l-Belâgat, Altıncı Mesele, s. 109.

Netice itibariyle bireysel bir davranıştır.¹²

İktisad Risâlesi olan 19. Lem'a'da “tüketici” ve “üretici” karşılığı olan “müstehtlik” ve “müstahsil” kavramlarının ortaya çıkışını insanların iktisat prensibinden ayrılmaları, tamamen israf ve gösteriş tüketimine yönelmelerine bağlar.

“İktisatsızlık yüzünden müstehtlikler (tüketiciler) çoğalır, müstahsiller (üreticiler) azalır. Herkes gözünü hükümet kapısına diker. O vakit hayat-ı içtimaiyenin (toplum hayatının) medarı olan san'at (sanayi), ticaret, ziraat tenakus eder (azalır, geriler). O millet de tedennî edip sukut eder, fakir düşer.”¹³

Burada çalışmayı ve üretmeyi değil tamamen gösterişi ve lüksü öne çıkaran bir toplum ve o toplumun yaşadığı bir devletin hali resmedilmektedir. Bu devletteki müteşebbislerin çoğu ellerindeki sermayeyi yatırıma ve üretime kanalize edecekleri yerde lükse ve tüketime yöneltmekte, böylece ellerindeki sermaye heba olmaktadır. Böylece yeni yatırımların önü kapanmakta, işsizlik artmaktadır. Özel kesimin sınaî ve zıraî alanlarda yatırım yapmamasıyla işsiz kalan kitleler için yegâne istihdam alanı kamu kesimi olunca, insanlar devlet dairelerinde memur olabilmek için büyük bir çaba ve yarışa gireceklerdir. Bu durum ise o ülke ekonomisinin üretmeyen, tam tersine sürekli tüketen, tüketmek için de devlet kaynaklarına bel bağlayan bir toplum tipini ortaya çıkaracaktır. Böyle bir toplum ise tedennî edip, fakir düşecek, başka ülkelerin boyunduruğu altına girecektir.

4. Re'sülmâl/Sermaye

¹² Ünsal, *Ekonomi Sosyolojisi*, s. 159.

¹³ *Lem'alar*, 19. Lem'a, 7. Nükte, s. 247.

İktisadi bir terim olarak sermaye “girişimcinin üretim için kullandığı maddî varlıklar toplamı”¹⁴ olarak tanımlanır.

Osmanlı dönemi iktisat kitaplarında “sermaye” kavramının yerine kullanılan “re’sül-mâl” kavramı, Risâle-i Nur’un muhtelif yerlerinde de aynen kullanılmış, bazı yerlerde ise doğrudan “sermaye” kavramına yer verilmiştir.

Modern iktisat literatüründe “kapital” yani “üretim araçları” anlamında “Sermaye” ile “kapitalist” veya “üretim araçlarına sahip olan, sermayedar” anlamında Risâle-i Nur’da şöyle geçer:

“İhtilâl-i Kebîr (Fransız İhtilali) gibi çok inkılâplarla, o devir de ecîr (ücretli emek) devrine inkılâp etmiş. Yani, zenginler olan havas tabakası, avâmı ve fukarayı ücret mukabilinde hizmetkâr ittihaz etmesi, yani sermaye sahipleri ehl-i sa’yi (emek sınıfını) ve ameleyi küçük bir ücrete mukabil istihdam etmeleridir.

“Bu devirde sû-i istimâlât (kötü muameleler, uygulamalar) o dereceye vardı ki, bir sermayedar, kendi yerinde oturup, bankalar vâsıtasıyla bir günde bir milyon kazandığı halde; bir biçare ameleye, sabahtan akşama kadar, tahte’l-arz (yer altında) madenlerde çalışıp, kut-u lâymût (ölmeyecek kadar) derecesinde, on kuruşluk bir ücret kazanıyor. Şu hal, müthiş bir kin, bir iğbirar verdi ki, avâm tabakası havâssa ilân-ı isyan etti.”¹⁵

Burada görüldüğü gibi Bediüzzaman, Avrupa’da yaşanan Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan sosyal sınıflar ve bu sınıflar arası ortaya çıkan çatışma ve ihtilâllerin temelinde sermayedar kesimin işçi sınıfına yaptığı haksızlıklar ve adaletsiz gelir

¹⁴ Erkan, *Ekonomi Sosyolojisi*, s. 120.

¹⁵ *Mektubat*, Yirmisekizinci Mektup, Altıncı Risâle Olan Altıncı Mesele, s. 513.

dağılımını göstermektedir.

İlk dönem eserlerinden *Rumûz* risâlesinde “Şu âlemin ihtilâli nedir?” sorusuna “Sa’yin (emeğin) sermaye ile mücadelesidir” cevabını veren Bediüzzaman, “Acaba ikisini barıştırmak çaresi yok mudur?” sorusuna ise “Evet, vücub-u zekât ve hurmet-i ribâ (faizin yasaklanması), karz-ı hasen şerâit-i sulhiyedir (toplumsal barışı oluşturan şartlar). Şu ribâ taşını altından çeksen, şu zâlim medeniyet kasrı (sarayı) çökecektir”¹⁶ şeklinde cevap verir.

Yirmibeşinci Söz’de ise Bediüzzaman, “Zâlim medeniyet sarayı”nın üzerine kurulu olan faiz sisteminin kurucusu veya en önemli aktörü olarak Yahudileri gösterir:

“Yahudilere müteveccih şu iki hükm-ü Kur’ânî, o milletin hayat-ı içtimaiye-i insaniyede (insanlığın sosyal hayatı) dolap hilesiyle çevirdikleri şu iki müthiş düstur-u umumîyi (genel kural) tazammun eder ki, hayat-ı içtimaiye-i beşeriyeyi (sosyal hayatı) sarsan ve sa’y-u ameli (emeği, işçi sınıfını), sermaye ile mübareze ettirip fukarayı zenginlerle çarpıştıran muzaaf ribâ (yüksek oranlı faiz) yapıp bankaları tesise sebebiyet veren ve hile ve hud’a ile cem-i mal (sermaye birikimi) eden o ... millet olduğunu ifade ediyor.”¹⁷

Risâle-i Nur’un pek çok yerinde sermaye ve emek arasındaki adaletsizliğin kaldırılması ve uçurumun kapatılması için yegâne çare olarak faizin yasaklanması, buna karşılık farz zekât ibadetinin ifa edilmesini gösterir.

“İşte, medeniyet, bütün cem’iyât-ı hayriye (hayır dernekleri) ile ve ahlâkî mektepleriyle ve şedit inzibat ve nizâmâtıyla (katı emniyet tedbirleri ve düzenlemeleriyle) beşerin o iki

¹⁶ *İlk Dönem Eserleri*, Rumûz, s. 278.

¹⁷ *Sözler*, Yirmibeşinci Söz, s. 53.

tabakasını musalâha edemediği (emek ve sermaye sınıfını barıştıramadığı) gibi, hayat-ı beşerin (insanlık hayatının) iki müthiş yarasını tedavi edememiştir. Kur’ân, birinci kelimeyi, esasından “vücub-u zekât” ile kal’ eder (ortadan kaldırır), tedavi eder. İkinci kelimenin esasını “hurmet-i ribâ” (faizin haram kılınması) ile kal’ edip tedavi eder.”¹⁸

Gerek re’sülmâl, gerek sermaye kavramları Risâle-i Nur’un genelinde kulluk ve ubûdiyet çerçevesi içinde değerlendirilmiş, insana dünya imtihanını kazanmak üzere verilen tüm imkân ve istidatlar karşılığı olarak kullanılmıştır.

Hubâb risâlesinde “Hazinem, aczimdir. Re’sülmâlim, emellerimdir”¹⁹ denilirken, *İşârâtü’l-İ’câz*’da sonsuz ahiret sevabını satın almaya yönelik olarak “Cenâb-ı Hak re’sülmâl olarak size uzun bir ömür vermiştir”²⁰ ifadesine yer verilmiştir.

İlk Dönem Eserleri’nden *Nur’un İlk Kapısı* isimli risâlede bir ticari ortaklığa katılan kişinin kendinden kaynaklanan hatanın sonucuyla, ortaklığa herhangi bir hâle getirmeksizin üzerine düşen görevi hakkıyla yapması halinde re’sülmâlî, yani ortaklığa yatırdığı sermayesi oranında kârdan yararlanabileceği hususunu “Mağrur ahmak bir adam” örneği eşliğinde verir:

Mağrur ahmak bir adam, bir gemiyle ticaret eden bir cemaate şerik olur. O cemaatin her biri bir kısım sermaye verip, gemide bir vazifeyi deruhte eder. Herkes kendi vazifesini ifa eder. Yalnız o mağrur, hareket-i sefineye medar olan vazifesini terk ederek, geminin garkına sebebiyet verir. O cemaatin hepsi bin lira zarar ederler. Ona denildi:

“Hak olan odur ki, bütün hasareti (zararı) sen çekeceksin.
Çünkü, bizim sa’yimizi (emeğimizi) de heba ettin.”

¹⁸ *Sözler*, Yirmibeşinci Söz, s. 132

¹⁹ *Mesnevî-i Nûriye*, *Hubâb*, s. 141.

²⁰ *İşârâtü’l-İ’câz*, s. 157.

O dedi:

“Yok kabul etmem. Belki bu hasaret (zarar) taksim edilerek hissem miktarınca çekebilirim.”

Sonra, ikinci seferde, o da onlar gibi vazifesini ifa etti. Bin lira kâr ettiler. Dediler ki:

“Hasaret (zarar) vazifeye bakar. Kâr, re’sülmâle (sermayeye) bakar. Öyleyse, re’sülmâl nispetinde (sermaye oranında) taksim edelim.”

O mağrur dedi ki:

“Yok, belki bütün kâr benimdir. Çünkü, çendan (gerçi) evvelce ‘Hasaret sana racidir’ (zarar senden dolayı gerçekleşti) demiştiniz. Ben kabul etmemiştim. Öyleyse, bütün kâr da bana olmalı.”

O vakit ona denildi:

“Ey cahil nâdan! Bir şeyin vücudu (varlığı), bütün ecza ve şeraitinin (bütün unsur ve şartlarının) vücuduna tevakkuf eder (varlığıyla bağlantılıdır). Öyleyse vücudun semeresi (bir şeyin varlığının neticesi), bütün esbab-ı vücuda (o şeyi var eden sebeplere) verilir. Kâr ise, vücudun semeresidir. Hasaret (zarar) ise, ademin semeresidir (bir unsurun ortadan kalkmasının sonucudur). Hâlbuki, bir şeyin ademi (olmaması), bir cüz-ü vahidin (temel bir unsurun) ademiyle veya bir şartın fıkdanıyla (yok olmasıyla) oluyor. Öyleyse, ademin semeresi, in’idamin (olmamasının) sebebine verilecektir.”²¹

Risâle-i Nur Külliyyatı’nın genelinde Re’sülmâl kavramı yerine çoğunlukla, yine aynı mânâ kastedilmek üzere, doğrudan “Sermaye” kavramı kullanılmıştır. Bazı örnekler vermek gerekirse:

“Belki azîm (büyük) bir sermaye elinde bulunan insan,

²¹ İlk Dönem Eserleri, Nur’un İlk Kapısı, s. 46-47.

burada ticaret ile, ebedî, daimî bir hayatın saadetine çalışmak için gelmiştir. Onun eline verilen sermaye de ömürdür.”²²

“Evet, insana sermaye-i ömür (ömür sermayesi) ve cihazat-ı insaniye (insanın temel organları), mezkûr vezâif (vazifeler) için verilmiştir.”²³

5. San’at (Sınâat)/Sanayi

Risale-i Nur Külliyyatı’nın bazı eserlerinde “san’at” kelimesi, Osmanlıca çoğulu “sanayi” olan “sınâat” kelimesi karşılığı olarak “sanayi ve endüstri” mânâsında kullanılmıştır. Bu anlamıyla kullanıldığı yerlerde ise, sanayileşmede geri kalan Osmanlı devletinin bu geri kalmışlık problemine çözüm arayışlarına dair ortaya koyduğu çare ve reçeteler bağlamında sanayileşmeyi teşvik maksadı kendisini gösterir.

Divan-ı Harbi-i Örfî’de “hürriyet-i şer’iye denilen yüksek bir hakikat-i içtimaiye”nin “yüksek sadâ ile sizin gibi mâzinin en derin derelerinde gafil ve müteferrik insanlara ‘Fen, san’at silâhıyla cehalet ve fakra hücum ediniz’ emrini verdiğini” söyler. Burada cehalet ve fakirliği, yani geri kalmışlığı ortadan kaldırmak üzere kullanılacak en etkili silah olarak muasır bilimler mânâsındaki “fen” ve sanayi anlamındaki “san’at”ı kullanmayı teşvik etmektedir. Bu ifadelerin devamında ise, “medeniyetin pederi ve terakkiyatın müessisi” olarak nitelediği “ihtiyac”ın zorlamasıyla, o dönemin en büyük ve ileri teknolojisini temsil eden balon ve trene benzettiği “fen ve san’at”a, yani “bilim ve sanayi”e yönelmeye çağırır.²⁴

Aynı risâlede Bediüzzaman, İslâm ümmetinin en büyük

²² *Lem’alar*, Yirmibeşinci Lem’a, s. 332.

²³ *Sözler*, Onbirinci Söz, s. 186.

²⁴ *İlk Dönem Eserleri*, *Divan-ı Harbi-i Örfî*, s. 409-410.

düşmanı olarak “cehalet, zaruret, ihtilâf”ı gösterir ve bu üç düşmana karşı “san’at, marifet, ittifak,” yani “sanayileşme, eğitim ve birlik” silâhıyla cihad edilmesi gerektiğini söyler.²⁵

Yine aynı risalede “her bir mü’min i’lâ-yı kelimetullah ile mükelleftir. Bu zamanda en büyük sebebi maddeten terakki etmektir” dedikten sonra, Avrupalıların “fünûn ve sanayi silâhıyla bizi istibdad-ı mânevîleri altında” ezdiklerini ifade eder. Bu kez dikkat edildiği gibi, “san’at” yerine “sanayi” kavramını kullanmıştır. Ardından “biz de fen ve san’at (bilim ve sanayi) silâhıyla i’lâ-yı kelimetullahın en müthiş düşmanı olan cehil ve fakr ve ihtilâf-ı efkârla (cehalet, fakirlik ve fikir ayrılığı) cihad edeceğiz”²⁶ diyerek, Müslümanların takip etmesi gereken yolu gösterir.

Hutbe-i Şâmiye’de “âlem-i İslâmın şahs-ı mânevîsinin kalbinde, gayet kuvvetli ve kırılmaz ‘beş kuvvet’ içtima ve imtizaç edip yerleşmiş” denildikten sonra ikinci kuvvet olarak şu ifadeye yer verilir:

“Medeniyet ve san’atın (sanayiinin) hakikî üstadı ve vesilelerin ve mebâdilerin (temel ilkelerin) tekemmülüyle (mükemmel seviyeye ulaşmasıyla) cihazlanmış olan şedid (şiddetli) bir ihtiyaç ve belimizi kıran tam bir fakr, öyle bir kuvvettir ki, susmaz ve kırılmaz.”²⁷

Bu ifadede medeniyetle birlikte zikredilen san’at, yine sanayi ve endüstridir.

İktisad Risalesi’nde “müstehlik ve müstahsil” maddesi altında da yer verdiğimiz israfın ortaya çıkardığı tabloda yine sınaî üretime vurgu yapılır:

²⁵ *İlk Dönem Eserleri*, Divan-ı Harbi-i Örfî, s. 387-388.

²⁶ *İlk Dönem Eserleri*, Divan-ı Harbi-i Örfî, s. 415.

²⁷ *İlk Dönem Eserleri*, Hutbe-i Şâmiye, s. 543-544.

“İktisatsızlık yüzünden müstehlikler (tüketiciler) çoğalır, müstahsiller (üreticiler) azalır. Herkes gözünü hükûmet kapısına diker. O vakit hayat-ı içtimaiyenin (toplum hayatının) medarı olan san’at, ticaret, ziraat tenakus eder. O millet de tedennî edip sukût eder (gerileyip ortadan kaybolur), fakir düşer.”²⁸

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi, israfın arttığı bir toplumda kaynaklar üretim yerine tüketime aktarılmakta, yeterince yatırım yapılamadığı için işsizlik artmakta, iş bulma ve çalışma için yegâne kaynak devlet kapısı ve memuriyet haline gelmektedir. Bu durum ise toplum hayatının can suyu mahiyetindeki gelir ve servetinin âdeta pınarı olan sınaî üretim, ticaret ve ziraî faaliyetler gerileyecek, o ülke ekonomisi zayıflayacak, fakirleşecektir.

Muhakemât’ta “Medeniyet ne ile kâimdir?” şeklinde yöneltilen bir soruya “Mârifet ve san’at ve ticaretle” cevap verileceği ²⁹ vurgulanır. Buradaki kastedilen mânânın, diğer unsurlar da dikkate aldığımızda “sanayî” olduğunu söyleyebiliriz.

Kur’an-ı Kerim’in Peygamberlerin mu’cizelerini insanlığa aktarmasının ardında gizli olan i’câz üzerine telif edilmiş olan Yirminci Söz’ün İkinci Makamında, “beşerin hayat-ı maddiyesinde en büyük mevki” alan “tayyare, elektrik, şimendifer, telgraf gibi şeyler”i “umum nev-i beşere hitap eden Kur’ân-ı Hakîm”in mühmel bırakmayacağını söyler. Bu teknolojik harikaları nitelerken “Beşerin san’at ve fen cihetindeki terakkiyatlarının neticesi olan havârik-ı san’at ve garâib-i fen” ifadesini kullanır. Bu ifade kullanılan “san’at” ve “havârik-ı san’at” kavramlarında kastedilen sınaî üretim ve makine

²⁸ *Lem’alar*, Ondokuzuncu Lem’a, s. 247.

²⁹ *Muhakemât*, Birinci Makâle, Unsûru’l-Hakikat, s. 73.

üretimiiyle elde edilen harika neticelerdir.

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de zikredilen peygamber mucizelerinden olan "telyîn-i hadîd", yani Hazret-i Davud'a (a.s.) verilen "demiri yumuşatıp yoğurma" mucizesinin bu asra bakan yönünü ifade ederken, demirin sınaî gelişmelerde oynadığı role dikkat çeker:

"Evet, telyîn-i hadid, yani demiri hamur gibi yumuşatmak ve nuhâsı eritmek ve madenleri bulmak, çıkarmak, bütün maddî sanayi-i beşeriyenin (insanlığın ortaya çıkardığı sanayin) aslı ve anasıdır ve esası ve madenidir. İşte řu âyet işareti ediyor ki, büyük bir resule, büyük bir halife-i zemine (yeryüzündeki halifeye), büyük bir mu'cize suretinde, büyük bir nimet olarak, telyîn-i hadîddir ve demiri hamur gibi yumuşatmak ve tel gibi inceltmek ve bakırı eritmekle ekser sanayi-i umumiyyeye (bütün sanayi üretimine) medar olmaktadır."³⁰

İştirak-i san'at, yani "İř bölümü" başlığı altında aktardığımız ve *İhlâs Risâlesi*'nde geçen "Ehl-i san'at, netice-i san'atı ziyade kazanmak için, iştirak-i san'at cihetinde mühim bir servet elde ediyorlar"³¹ ifadesinde zikredilen "ehl-i san'at"tan kasıt "sınaî üretimi gerçekleştiren yatırımcı, müteşebbis"tir. Bu yönüyle iş bölümü ve uzmanlaşma yoluyla modern sınaî üretimle elde edilecek verim ve sonuçta ortaya çıkacak yüksek kazanç vurgulanmaktadır.

Bediüzzaman, sanayi devrimiyle Osmanlı karşısında güçlenen Batının, sanayileşme alanında en önemli kaynağı olan demir madenini kullanarak güçlenmesine şöyle dikkat çeker:

"Ve bütün sanayiinin mâderi (kaynağı) olan demir madeni, kesretle (çoklukla) içinde bulunduğundan, o

³⁰ *Sözler*, Yirminci Söz, İkinci Makam, 346.

³¹ *Lem'alar*, Yirmibirinci Lem'a, s. 278.

demir, medeniyetlerine öyle bir silâh-ı kuvvet (güçlenme silahı) vermiştir ki, dünyanın bütün enkaz-ı medeniyetlerini (medeniyetlerin kalıntılarını) gasp ve garat edip gayet ağır bastı, mizan-ı zeminin muvazenetini (dünyanın dengesini) bozdu.”³²

Bediüzzaman, Batı’dan alınacak ve alınmayacak yönler noktasında yine sanayie vurgu yapar. *Divan-ı Harbi-i Örfî*’de “Ecnebiyede terakkiyat-ı medeniyeye (medenî ilerlemelere) yardım edecek noktaları (fünûn ve sanayi gibi) maalmemnuniye alacağız”³³ derken *Mesnevî-i Nûriye*’de ise Batıdan sınaî kalkınmaya yönelik alınacak bilgilerin zararsız, diğer bilgilerin ise zararlı olacağını şöyle vurgular:

“Ecnebîlerden alınan maddî bilgiler, san’at (sınaî üretim) ve terakkiyata (ilerlemeye) âit ise, lâzımdır. Sefahete dair ise muzırdır (zararlıdır).”³⁴

6. İştirak-i Emvâl (Sermaye ortaklığı)

İhlâs Risâlesi olan 21. Lem’a’da Bediüzzaman, sermayelerini birleştirerek daha büyük ekonomik güç elde etmek isteyen ehl-i dünyanın (kapitalist zümrenin), ihlâs ilkesinin dünyevî ve maddî alandaki uygulamalarına ve ortaya çıkardığı büyük tesire dikkat çeker ve sermaye ortaklığına gidenlerin “iştirak-i emval düsturunu kendilerine rehber” ettiklerini, bununla birlikte “harika bir kuvvet ve menfaat elde” ettiklerini ifade eder. Bediüzzaman’a göre, bu sermaye ortaklığının zarar etme yahut ortaklardan bazılarının sû-i istimalde bulunması gibi bazı muhtemel zararları olmakla birlikte, uygulamada ortaklar “harika bir kuvvet, bir menfaat” elde etmektedirler.

³² *İlk Dönem Eserleri*, Sünuhât, s. 343.

³³ *İlk Dönem Eserleri*, *Divan-ı Harbi-i Örfî*, s. 425.

³⁴ *Mesnevî-i Nûriye*, *Zeylû'l-Hubâb*, s. 153.

Ehl-i dünyanın uyguladığı ve çok büyük menfaatler elde ettiği “iştirak-ı emval düsturu”nun uhrevî amel ve işlerde uygulanması halinde ise, yukarıda bahsettiğimiz muhtemel zararların hiç birisi olmayacak, bilakis dünyevî ortaklıktan daha kârlı ve kazançlı bir ortaklık gerçekleştirilmiş olunacaktır. Zira uhrevî sermaye ortaklığında, iştirak eden her bir ferd, sermayenin tamamına sahip olacak, birinin kazancı diğerlerinin zararı demek olmayacaktır.³⁵

7. Teşebbüs, Teşebbüs-ü Şahsiye (Kişisel Girişim)

Modern İktisat biliminde teşebbüs ve bunu gerçekleştiren müteşebbis, yani girişimci dört temel üretim faktöründen (emek, sermaye, toprak ve müteşebbis) olarak kabul edilir. Temel motivasyonu kâr maksimizasyonu olan girişimci, elindeki sınırlı sermayeyi ve diğer üretim faktörlerini kendisi için yüksek kâr elde edecek şekilde organize eden kişidir. Sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan bu sınıf, sınaî gelişmenin adeta “motoru” olmuştur.³⁶

Muhakemat'ta İslâmın istikbaline dair müjdeli bir bakış açısı sunan Bediüzzaman “İslâm'ın ve Asya'nın istikbali, uzaktan gayet parlak görünüyor. Çünkü Asya'nın hâkim-i evvel ve âhiri (başlangıcı ve sonuna hâkim) olan İslamiyet'in galebesi için dört-beş mukavemet-sûz (karşı konulmaz) kuvvetler ittifak ve ittihad etmektedirler” dedikten sonra, İslâm'ın galebesini ortaya çıkaracak kuvvetleri sıralar. Bu kuvvetlerden dördüncüsünde ise “zaruretin semeresi olan hafiflik ve cüret-i teşebbüs (girişimcilik iradesi) ile mücehhez olan istidad-ı fitrîdir (yaratılıştta var olan kabiliyet)”³⁷ ifadesini kullanır.

Divan-ı Harbi-i Örfî'nin Hatimesinde, Kürt Aşiretlerine

³⁵ *Lem'alar*, 21. Lem'a, 4. Düstur, İhlâsı Kıran 1. Mani, s. 275.

³⁶ Erkan, *Ekonomi Sosyolojisi*, s. 165-166.

³⁷ *Muhakemat*, Mukaddeme, Dokuzuncu Mukaddeme, s. 54.

verdiği vaazlarda onlardaki bazı temel karakteristik özelliklerinin, yeni başlayan dönemde doğru yönlendirilmesi halinde olumlu neticeler verebileceğine işaret eder. Mazide Kürt aşiretlerinin dağınık ve keşmekeşlik içinde olmalarının en önemli gerekçesi olan her birisindeki “meylü’l-ağalık ve fikr-i hodserâne (kendi başına hareket etme düşüncesi) ve enaniyet, şimdi istikbalin saadet-saray-ı medeniyetinde (medeniyetin mutluluk sarayı) fikr-i icada (icad düşüncesi) ve teşebbüs-ü şahsiyeye (kişisel girişim) ve fikr-i hürriyete (özgürlük düşüncesi) inkılâp edecektir, inşaallah”³⁸ diyerek hem ders hem müjde verir.

Kürt aşiretlerinin yaşadığı bölgelerde uygulanan eğitim sistemi ve hattâ Kürtlerin Şâfiî mezhebinden olmalarının bir uygulaması olan imamın ardından Fatiha ve zamm-ı sûre okumalarının dahi “teşebbüs-ü şahsiye” özelliği noktasında Kürtlerin elverişli oluşuna bir nişane olarak ifade eder:

“Ey şark vilâyetlerindeki vatandaşlarım! Başkalarının sükûfî medreselerine (dinlemeye dayalı eğitim kurumlarına) nispeten sizin gürültülü olan medreseleriniz bir meclis-i meb’usan-ı ilmiyeyi (millet meclisi mahiyetindeki ilmî eğitim kurumu) gösteriyor.

“Hem Şâfiî olduğunuzdan ve imam arkasında kıraat-ı Fatiha (Fatihanın okunuşu) ile semâvî ve ruhanî vızıltılarınız sizi mezheben ve medreseten ve fitraten وَأَنْ لِّيسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى”³⁹ başka bir unvanı olan teşebbüs-ü şahsiyeye (kişisel girişim düşüncesi) teşvik ediyor.”

Kürt aşiretlerinde var olan bu potansiyele rağmen içine düştükleri yanlış tevekkül anlayışından kurtulmalarına yönelik şu tenbihleri yapar:

“Bîçare tâliinize (baht, istikbal) siz de yardım etmelisiniz.

³⁸ İlk Dönem Eserleri, Divan-ı Harbi-i Örfî, Hatime, s. 411.

³⁹ Necm Sûresi, s. 39.

Bağdat tarrarları (soyguncuları) gibi olmayınız. Sizin atâlet (tembellik) bahanesi olan şu teşebbüssüz (girişimcilikten uzak) tevekkülünüz, nizâm-ı esbâbı (sebeplerden kurulu düzeni) reddettiğinden, kâinatı tanzîm eden meşîete (iradeye) karşı temerrüd (inat etme) demektir. Şu tevekkül döner, nefsinı nakzeder (bozar).”⁴⁰

8. Mübadele/Alışveriş

İktisadî bir terim olarak mübadele “bir mal ya da hizmetin başka bir mal ya da hizmetle değiştirilmesi”⁴¹ olarak tanımlanır.

İşârâtü'l-İ'câz'da, Bakara Sûresi 21-22. ayetlerin tefsirinde ibadetin dünya ve ahiret sevabına vesile olmasının yanı sıra, “maaş ve maâde” yani dünya ve âhiret işlerini tanzime sebep olduğunu vurguladıktan sonra, ibadetin dünyevî faydalarını açıklarken, öncelikle insanın yaratılış özelliklerine yapar ve hemen ardından bu özelliklerin insanları birlikte yaşamaya, teşrik-i mesaiye (iş bölümüne) ve mübadeleye yönelttiğini vurgular. Bediüzzaman'a göre insan bütün canlılardan farklı ve müstesna bir varlık olarak, çok acip ve lâtif bir mizaç ile yaratılmıştır. Mizacındaki bu özelliklerden hareketle, insanda çeşit çeşit meyiller, arzular meydana gelmiştir. Meselâ, insan, en seçkin şeyleri ister, en güzel şeylere meyleder. Ziyetli ve süslü şeyleri arzu eder. İnsaniyete lâıyk bir maişetle, toplum içinde şerefle yaşamak ister. Bu meyillerin gereği olarak lâzım olan yiyecek, giyecek ve sair ihtiyaçlarını karşılamak için bu ihtiyaçlarını karşılayacak mallara, ürünlere ihtiyacı vardır. Halbuki o ihtiyaç duyduğu şeyleri yapmaya, üretmeye ne gücü ne vukufiyeti bulunur. Bu durumda “ebnâ-yı cinsiyle”, yani diğer insanlarla teşrik-i mesai etmeye mecbur olur. Ta ki, her birisi,

⁴⁰ *İlk Dönem Eserleri*, Münazarât, Sualler ve Cevaplar, s. 448.

⁴¹ Akat, Asaf Savaş (2009). *İktisadi Analiz*, Ankara: Eflatun Yayınevi, s. 46.

“semere-i sa’yiyle”, elinin emeği olan ürünle “arkadaşına mübadele suretiyle yardımda bulunsun ve bu sayede ihtiyaçlarını tesviye edebilsinler (karşılatabilsinler.”⁴²

Alışverişte iktisat kaidesinin uygulanması ve aynı zamanda ticaretin odak noktası olması gereken karşılıklı güven ve istikamet ortamının sağlanması hususu Abdullah isimli meşhur yedi Sahabiden, aynı zamanda Hazret-i Ömer’in (r.a.) en tanınmış oğlu olan Abdullah ibni Ömer’in yaşadığı bir örnekle açıklar.⁴³

Ticaret ve alışverişte Sünnet-i Seniyye’nin uygulanması da bir ticaret yeri olan dünya hayatını kârlı bir hale getirecek, karşılığında ebedî kazançları olan bir uygulama olacaktır. Bu hususu Bediüzzaman Yirmidördüncü Söz’de şöyle ifade eder:

“Meselâ bir şeyi satın aldın. İcab ve kabul-ü şer’iyi (İslâm’ın emrettiği icap ve kabul şartını) tatbik ettiğin dakikada, o âdi alışverişin bir ibadet hükmünü alır. O tahattur-u hükm-ü şer’î (Şer’î hükmün hatırlanması), bir tasavvur-u vahiy (vahye dair düşünce) verir. O dahi, Şârii (şer’î hükmü koyan Allah’ı) düşünmekle, bir teveccüh-ü İlâhî (İlahî kaynağa yönelme) verir. O dahi bir huzur (Allah’ın huzurunda bulunma düşüncesi) verir. Demek, Sünnet-i Seniyyeye tatbik-i amel etmekle (uygun davranmakla), bu fâni ömür, bâki meyveler verecek bir hayat-ı ebediyeye (sonsuz hayata) medar olacak olan faideler elde edilir.”⁴⁴

9. Ticaret (Kâr ve zarar)

Risâle-i Nur’da “ticaret” kavramı çoğunlukla dünya-ahiret dengesinde ömür sermayesinin ahiret saadetini kazandıracak

⁴² *İşârâtü'l-İcâz*, Muhaddeme, s. 193-194.

⁴³ *Lem’alar*, Ondokuzuncu Lem’a, Altıncı Nükte, s. 246.

⁴⁴ *Sözler*, Yirmidördüncü Söz, Beşinci Dal, Üçüncü Meyve, s. 485.

şekilde kullanılmasına yönelik kârlı bir ticaret vurgusu yapılarak kullanılmıştır. Bir-kaç yerde ise iktisadi karşılığıyla ifade edilmiştir.

Örneğin *Lemeât* risâlesinde, medeniyet-i hâzıranın (muasır medeniyetin) eserlerinden birisi olarak “Zalim ekallin (azınlığın) olmuş gelen ribh-i ticaret (ticaret kazancı)”⁴⁵ yani günümüz medeniyetinin en büyük eserlerinden birisi, sermayeyi elinde tutan zalim azınlığın, ticaretten elde edilen kazancın tamamını eline geçirmesini göstermiştir.

Muhakemât'ta, “Dinin makasıdı, kıymet ve edillece mütefavittir” (Dinin temel maksatları, değer ve deliller açısından birbirinden farklıdır) kaidelerini açıklarken ticaretin genel kurallarından ve işleyişinden bahsederek açıklama yapar:

“Ticarette bir fels veya on para yerinde bir elmas veya bir altını verse, nasıl sefahetine (ahmaklığına hüküm ve tasarruftan haczolunur (kendi iradesiyle işlem yapmaktan alıkonulur). Aks-i kaziye (bu hükmün tersi) ile olsa, pek yerinde “yuha” işitecek. Ve tüccar olmaya bedel, hayyâl (hileci, dolandırıcı) bir maskara olduğu gibi...”⁴⁶

Münazarât risâlesinde, bir toplumun maişeten gelişmesinin en önemli üç kaynağından birisi olarak “ticaret” gösterilir:

“Maîşet için tarik-ı tabî ve meşrû ve zîhayat, san'attır (sınaî üretim), ziraattır, ticarettir. Gayr-ı tabî ise, memuriyet ve her nev'iyle imarettir (emir altına girmektir). Bence imâreti (emir altına girmeyi), ne nâm ile olursa olsun, medâr-ı maişet (geçim kaynağı) edenler bir nev'i cerrar (para toplayan) ve aceze (düşkün) ve seledir (dilenci)-fakat hilebaz kısmında...”⁴⁷

⁴⁵ *Sözler*, Otuzüçüncü Söz, *Lemeât*, s. 967.

⁴⁶ *Muhakemât*, Birinci Makâle, s. 44.

⁴⁷ *İlk Dönem Eserleri*, *Münazarât*, s. 477.

İşârâtü'l-İ'câz'da Bakara Sûresi 16. âyetin (*أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا*) tefsirine önce şu meali vererek başlar:

“Onlar, hidayeti verip dalâleti satın alan birtakım kafasızlardır ki, ticaretlerinden bir faide göremedikleri gibi o zarardan kurtulmak için yol da bulamıyorlar.”

Âyette dâlalet yolunu tercih edenlerin ticarete zarar etme fiiliyle birlikte anılmasını ise şöyle açıklar:

“Muhataplarının saff-ı evvelinde (en ön safta) ve tabaka-i ûlâsındakiler (ilk tabakasında) kışın Yemen cihetine, yazın da Şam cihetlerine giderek yaptıkları ticaretin kâr ve zararını, lezzet ve elemiini gördüklerinden, tasvir için ticaret üslûbu intihap edilmiştir (seçilmiştir). Şöyle ki:

“Nev-i beşerin dünyaya gönderilmesi, daimî bir tavattun için değildir. Ancak sermayeleri olan istidat ve kabiliyetlerini tenmiye (geliştirme) ve inkişaf ettirmek üzere ticaret için gelmişlerdir. Fakat münafıklar bu ticaretlerinde sermayelerini batırıp âleme rezil oldular.”

Bu âyeti meydana getiren kelimelerin arasında bulunan nazım ve intizamı anlatırken de yine ticaret faaliyetleri arasında olması gereken uyum ve dengeye dikkat çeker:

“Bu âyetin cümleleri arasında ticaret üslûplarındaki tertipler gibi gayet fitrî, selis (akıcı) ve muntazam bir tertip vardır. Şöyle ki:

“Bir tüccara yüksek bir sermaye verilir. O da o sermaye ile zararlı ve zehirli şeyleri alır, satarsa, o tüccar alışverişinin sonunda ne bir faide görür ve ne de bir kâr görür. Bilâkis, hasaret (zarar, hüsrân) içinde boğulmakla beraber, kaçmak için yolu da kaybeder. İşte, münafıkların yaptıkları muamele de aynen buna benziyor.”⁴⁸

⁴⁸ *İşârâtü'l-İ'câz*, s. 155-156.

Bu açıklamanın ardından Bediüzzaman, kâfirlerin yaptıkları alışverişin bizzat Kur'an lisanıyla nasıl zararlar neticeleneceğini şöyle ifade eder:

“Evet, sanki Kur'ân-ı Kerim onlara diyor ki: Cenâb-ı Hak re'sûlmal (sermaye) olarak size uzun bir ömür vermiştir. Ve ruhlarınızda da kemâlât istidadını (her türlü mükemmel kabileyetler) bırakmıştır. Ve hidayet-i fitriyenin (fitrata yerleştirilen hidayet) çekirdeğini de vicdanınıza dikmiştir ki, saâdeti alınız. Halbuki sizler saâdete bedel, lezâiz-i fâniye (geçici lezzetler) ve menafî-i dünyeviyeyi (dünyevî faydalar) alıyorsunuz. Demek, su-i ihtiyarınızla (iradenizi kötüye kullanarak), dalâlet mesleğini hidayet mesleğine ihtiyar ve tercih etmekle, hidayet-i fitriyenizi ifsat (fitratta yerleştirilen hidayet özelliğini bozma), re'sûlmalınızı (sermayenizi) da zayi ettiniz.”

Âyette geçen “فَمَا رَبِحْتَ تِجَارَتُهُمْ” ifadesiyle kâfirlerin ticaretlerine benzer amellerinde zarar yerine sadece kâr elde etmediklerine dair yöneltilen “Münafıkların bu ticaretlerinde re'sûlmalları (sermayeleri) da zayi olduğu halde, yalnız kârlarının olmamasından bahsedilmesi neye işarettir?” sorusuna şöyle cevap verir:

“Elcevap: Akıllı bir tüccarın, kârı olmayan bir alışverişe girişmemesi lâzım olduğuna ve kârı olmamasıyla beraber, re'sûlmalın (sermayenin) da zayi olması ihtimali olan ticaretlere girişmemesi elzem ve evlâ olduğuna işarettir.”

Âyette geçen ve kazancı ifade eden “Ribh” fiilinin tefsirini yaparken Bediüzzaman “Ribh fiili, hakikaten münafıkların fiili olduğu halde, bu cümlede ticarete isnat edilmiş olduğu neye işarettir?” sorusunu şöyle cevaplar:

“Onların ne bu ticaretlerinde ne eczasında ne ahvalinde ve ne vesaitinde (kullandıkları vasıtalarda), ne cüz'î ve ne de küllî bir faide bulunmadığına işarettir. Evet, bazı

ticaretlerde matlup (istenen) kâr olmasa da ahvalinde veya vesaitinde (farklı hallerinde ve kullanılan vasıtalarında) az çok bir faide olabilir. Fakat bu ticaret ise şerr-i mahzdır (tamamıyla şerdir), faidelerden tamamen mahrum bir zarardır.”⁴⁹

Otuzuncu Lem’a’da, “Bu âlem nedir?” sorusuna farklı ilim dallarının dilleriyle cevaplar verilirken ticaret ilminin bakış açısı şöyle dile getirilir:

“Fenn-i ticaret (ticaret ilmi) diyecek: Gayet muntazam (düzenli) bir sergi ve çok intizamlı bir pazar ve malları çok san’atlı bir dükkândır.”⁵⁰

Aynı şekilde dünya gelen geçenlerin alışverişi için yol üstünde kurulmuş bir pazar⁵¹, seyyar (gezici) bir ticaretgâh⁵², meyveleri âhiret pazarına gönderilen bir şecere-i hayret-nümâ⁵³ (hayret veren ağaç) şeklinde nitelenmiştir.

Yirminci Mektup, Birinci Makam Onbirinci Kelime olan *المَصِيرُ* açıklaması yapılırken, insanoğlunun dünya ticaretinin ardından âhirette varacağı nihaî yerle ilgili şu açıklama yapılır:

“Ticaret ve memuriyet için, mühim vazifelerle bu dâr-ı imtihan (imtihan yeri) olan dünyaya gönderilen insanlar, ticaretlerini yapıp, vazifelerini bitirip ve hizmetlerini itmam ettikten (tamamladıktan) sonra, yine onları gönderen Hâlık-ı Zülcelâllerine dönecekler ve Mevlâ-yı Kerîmlerine kavuşacaklar.”⁵⁴

Nur’un İlk Kapısı risâlesinde Tevbe Sûresi 111. Ayetinde yer alan “إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ” ifadesini

⁴⁹ *İşârâtü’l-İ’câz*, s. 156-158.

⁵⁰ *Lem’alar*, Otuzuncu Lem’a, s. 570.

⁵¹ *Lem’alar*, Dokuzuncu Ricâ, s. 370.

⁵² *Sözler*, Onyedinci Söz, s. 286.

⁵³ *Sözler*, Onuncu Söz, Yedinci Hakikat, s. 119.

⁵⁴ *Mektubat*, Yirminci Mektup, s. 325.

tefsir ederken, beş yönlü kârlı bir ticareti yapmak için teşvikte bulunur. Hemen ardından da böylesi bir kârlı ticareti yapmamanın ortaya çıkaracağı zarar ve hüsrana dikkat çeker:

“Ey insan! Nedendir ki şu azîm (büyük) ticarete girmiyorsun? Rabb-i Kerim, senin yanında emaneten koyduğu mülkünü senden satın almak istiyor—tâ ki zayi olmaktan (değerini kaybetmekten) muhafaza etsin. Hem bin derece kıymeti yükselsin. Hem bedeline büyük bir fiyat veriyor. Hem istifaden için senin elinde bırakıyor. Hem külfet-i idaresini kendisi deruhte ediyor. İşte sana beş mertebe kâr içinde kâr!

“Hâlbuki, ey gafil, Ona satmadığından, emanette hıyanet ettin. Hem bütün bütün kıymetten düşürttün. Hem bilâfaide (faydasız) senin elinde zayi olacak. Hem o yüksek fiyat elinden gidecek. Hem senin zimmetinde, günahıyla tekâlif-i idaresi (idare etme yükümlülüğü) ve âlâmı (elemeleri) ile zahmet-i muhafazası (koruma zahmeti) kalacak. İşte, beş müthiş derecede hasaret içinde hasaret! (Zarar içinde zarar)”⁵⁵

10. Sa’y (Emek) / Ehl-i Sa’y ve Amele (Emekçi-İşçi)

İktisat biliminde üretimin en önemli unsuru olarak kabul edilen emek, *beşerî sermaye* olarak da adlandırılır. Emek kavramı, “üretimi gerçekleştirmek için kullanılan her türlü zihinsel ve bedensel insan gücü”⁵⁶ olarak tanımlanır.

“Sermaye” başlığı altında da yer verdiğimiz üzere Bediüzzaman, Avrupa’da 18. yüzyıldan itibaren yaşanan sanayileşme ve ardından ortaya çıkan emek-sermaye çatışması

⁵⁵ *İlk Dönem Eserleri*, Nur’un İlk Kapısı, 1. Ders, s. 23.

⁵⁶ Korkmaz, Adem; Dulupçu, Murat A.; Gövdere, Bekir ve Songur, Haluk (2013). *Onurlu İnsan Onurlu Yaşam İçin: İnsani Ücret*, İlke Araştırma Raporları:3, İstanbul, s. 36.

sürecini detaylı bir şekilde aktarır. Bu sürecin en belirgin neticesi olarak zengin havas tabakasının, fakir avam tabakasını çok düşün bir ücretle çok ağır şartlar altında hizmetkâr ettiğini gösterir. Bu tabloyu ortaya çıkaran mekanizmaya dikkat çeken Bediüzzaman, bir sermayedarın oturduğu yerde, bankalar vasıtasıyla bir günde bir milyon kazandığına, buna karşılık biçare işçinin sabahtan akşama kadar yer altında, ağır şartlar altında, çalıştığına, ölmeyecek kadar on kuruşluk bir ücret aldığına dikkat çeker. Bu kötü tablonun sonunda halk tabakaları ve sınıfları arasında derin rahatsızlıklara, kin ve düşmanlığa sebep olduğunu, sosyalistlik ve Bolşeviklik adı altında önce Rusya'yı yerle bir ettikten sonra dünyanın pek çok yerinde, Birinci Dünya Savaşı'ndan da istifade ederek kök saldığına vurgu yapar.⁵⁷

Avrupa'daki sanayi devriminin ardından ortaya çıkan Sermaye ve Emek sınıfı arasındaki çatışmanın kaynağını teşkil eden iki temel anlayışı Bediüzzaman

“Ben tok olayım; başkası açlıktan ölse bana ne!” ve “Sen çalış, ben yiyeyim” olarak ifade eder. Birinci cümleyle ifade edilen anlayışın “havas tabakasını zulme, ahlâksızlığa, merhametsizliğe sevk ettiğini”, ikinci anlayışın ise “avâmı (halkı, işçi sınıfını) kine, hasede, mübarezeeye (çatışmaya) sevk edip rahat-ı beşeriyeyi (sosyal huzuru) birkaç asırdır selbettiğini (ortadan kaldırdığını)”⁵⁸ söyler.

Rumûz risâlesinde âlemde meydana gelen ihtilâle dair soruya “Sa'yin sermaye ile mücadelesidir” cevabını verir. Sa'y ve sermayenin, yani emek ve sermayenin nasıl barıştırılacağına dair soruya şu çareyi gösterir:

“Evet, vücûb-u zekât (zekâtın emredilmesi, uygulanması)

⁵⁷ *Mektubat*, Yirmisekizinci Mektup, s. 513-514.

⁵⁸ *Sözler*, Yirmibeşinci Söz, Birinci Şûle, s. 549.

ve hurmet-i ribâ (faizin haram kılınması, yasaklanması), karz-ı hasen (karşılıksız borç) şerâit-i sulhiyedir (barışı gerçekleştirecek şartlar). Şu ribâ (faiz) taşını altından çeksen, şu zâlim medeniyet kasrı (sarayı) çökecektir.”⁵⁹

Kur’an-ı Kerim’in “İhtilâl-i beşere (Avrupa’daki sınıf çatışmasına) nasıl baktığına” dair soruya Bediüzzaman, “Sa’y (emek) asıl, esastır. Servet-i insaniye (insanlığın ortak malı olan servet, zenginlik) zalimlerde toplanmaz; saklanmaz ellerinde” diyerek cevap verir. Buna dair şahid olarak da şu iki âyeti gösterir:

وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى⁶⁰

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ⁶¹

Hakikat Çekirdekleri’nde Bediüzzaman sa’yin (emeğin) önemini, tembellik ve işsizlikle kıyaslayarak şöyle vurgular:

“En bedbaht, en muztarip, en sıkıntılı, işsiz adamdır. Zira, atâlet (tembellik) ademin (yokluğun) biraderzadesidir. Sa’y (emek), vücudun (varlığın) hayatı ve hayatın yakazasıdır (uyanık halidir).”⁶²

Rumûz risâlesinde, atâlet ve sa’yin karşılıklarına dikkat çekilir:

“Ataletin mücazâtı (tembelliğin karşılığı) sefalettir. Sa’y ve sebatın sevabı, servet ve galebedir (üstünlük sağlamadır).”⁶³

Lemeât risâlesinde emeğin karşılığına razı olmanın önemine işaret edilir:

⁵⁹ *İlk Dönem Eserleri*, Rumûz, s. 278.

⁶⁰ “İnsan için, ancak çalıştığıının karşılığı vardır.” Necm Sûresi, 39.

⁶¹ “Altını ve gümüşi biriktirip de onu Allah yolunda harcamayanları acı bir azapla müjdele.” Tevbe Sûresi, 34.

⁶² *Mektubat*, Hakikat Çekirdekleri, s. 477.

⁶³ *İlk Dönem Eserleri*, Rumûz, s. 278.

“Semere-i sa’yine (emeğinin karşılığına), kısmetine rıza ise Memduh (övuilen) bir kanaattir, meyl-i sa’ye (çalışma meyline) kuvvettir.”⁶⁴

11. Ecîr (İşçi sınıfı), Tabakat-ı Beşer Muharebesi (Sınıf Mücadelesi)

Sanayi Devrimi’ni takip eden dönemde tek gelir kaynağı emek olan kesim Batı toplumlarında “İşçi sınıfı” (Proletarya) adı altında sermayeyi elinde tutan kapitalist (sermayedar) sınıfından ayrı bir kesim olarak ortaya çıkmıştır.

Bediüzzaman, Ortaçağ Avrupasında sadece emeğiyle hayatını idame ettirmeye çalışan, bu uğurda bir nevi köle hayatı süren köylü sınıfının yerini sanayi devrimi sonrası alan işçi sınıfının durumuna dikkat çeker. *Sünühât* isimli risalesinde sanayi devrimiyle Avrupa’da ortaya çıkan emekle sermaye arasında gerçekleşen sınıf mücadelesini “Devletler, milletler muharebesi, tabakat-ı beşer muharebesine terk-i mevki ediyor (yerini bırakıyor). Zira beşer esir olmak istemediği gibi, ecîr (ücretli, emekçi) olmak da istemez”⁶⁵ şeklinde özetlemiştir.

Avrupa tarihinde Ortaçağ ve ardından sanayi devrimiyle yaşanan gelişim ve sınıfsal değişim sürecini Lemeât risalesinde şöyle aktarır:

“Beşer esirliği parçaladığı gibi ecîrliği de parçalayacaktır

Bir rüyada demiştim: Devletler, milletlerin hafif muharebesi, tabakat-ı beşerin (sosyal tabakaların, sınıfların) şedîd olan harbine terk-i mevki ediyor (yerini bırakıyor).

Zira beşer, edvarda (eski dönemlerde) esirlik istemedi,

⁶⁴ *Sözler*, Lemeât, s. 983.

⁶⁵ *İlk Dönem Eserleri*, Sünühat, Rüyada Bir Hitabe, s. 330.

kanıyla parçaladı. Şimdi ecîr (ücretli, emekçi) olmuştur; onun yükünü çeker, onu da parçalıyor.

Beşerin başı ihtiyar; edvâr-ı hamsesi (beş dönemi) var. Vahşet (ilkel dönem) ve bedeviyet (göçebelik), memlûkiyet (kölelik), esaret (toprağa bağlı yarı kölelik, serflik), şimdi dahi ecîrdir (emekçilik), başlamıştır, geçiyor.”⁶⁶

Bediüzzaman, burada bahsettiği “edvâr-ı hamse”yi yani insanlığın tarih boyunca yaşadığı “beş devri” *Mektubat*'ta daha detaylı olarak şöyle açıklar:

“Ehl-i dünyanın ve maddî tarihin nazarıyla, nev-i beşerin (insanlığın) hayat-ı içtimâiyesi (sosyal hayatı) noktasında bakılsa, görülüyor ki hayat-ı içtimâiye-i siyâsiye (sosyal politika hayatı) itibariyle beşer birkaç devri geçirmiş.

- Birinci devri vahşet (ilkel dönem) ve bedevîlik (göçebelik) devri,
- ikinci devri memlûkiyet (kölelik) devri,
- üçüncü devri esir (toprağa bağlı yarı kölelik, serflik) devri,
- dördüncüsü ecir (emekçilik) devri,
- beşincisi malikiyet (kişisel mülkiyet) ve serbestiyet (serbest rekabet, serbest piyasa) devridir.

“Vahşet devri dinlerle, hükûmetlerle tebdil edilmiş, nim-medeniyet (yarı medeniyet) devri açılmış. Fakat, nev-i beşerin zekîleri ve kavîleri (güçlüleri), insanların bir kısmını abd ve memlûk ittihaz edip (köle edinin) hayvan derecesine indirmişler. Sonra bu memlûklar (köleler) dahi bir intibâha düşüp (uyanişa geçip) gayrete gelerek o devri esir (toprağa bağlı yarı kölelik, serflik) devrine çevirmişler; yani, memlûkiyetten kurtulup fakat el-hükmü

⁶⁶ *Sözler*, Lemeât, s. 962.

li'l-ğâlib (hüküm galip olana göredir, güçlü olan haklıdır) olan zâlim düsturuyla yine insanların kavîleri (güçlülere) zayıflarına esir muâmelesi yapmışlar. Sonra, İhtilâl-i Kebîr (Büyük İhtilâl, Fransız Devrimi) gibi çok inkılâplarla, o devir de ecîr (emekçi, ücretli) devrine inkılâp etmiş. Yani, zenginler olan havas tabakası, avâmı (alt tabakayı) ve fukarayı ücret mukabilinde hizmetkâr ittihaz etmesi, yani sermaye sahipleri ehl-i sa'yi ve ameleyi (emekçi ve işçi kesimi) küçük bir ücrete mukabil istihdam etmeleridir (çalıştırmalarıdır).⁶⁷

12. Varidat ve Masârîf (Gelirler ve Harcamalar)

Münazarât risâlesinde, *Sualler ve Cevaplar* bölümünde “Câmiü'l-Ezher'in kızkardeşi olan, ‘Medresetü'z-Zehrâ’ namıyla dârülfünunu (üniversiteyi) mutazammın (içine alan) pek âli (yüksek) bir medresenin Bitlis'te ve iki refikasıyla (kız kardeşiyle) Bitlis'in iki cenahı olan Van ve Diyarbakır'da tesisini isteriz” dedikten sonra, “Ona bazı şerait (şartlar) ve varidat (gelirler) ve semerat (neticeler) vardır” der. Ardından yöneltilen “Şerait nedir?” sorusunu cevapladıktan sonra “Varidat nedir?” sorusuna “Hamîyet ve gayret” cevabını verir. Bundan neyi kastettiği sorulunca şu açıklamayı yapar:

“Şu medrese, çekirdek gibi bilkuvve bir şecere-i tûbâyı (Tûba ağacını) tazammun eyliyor (içinde barındırıyor). Eğer hamîyet ve gayretle yeşillense, tabiatıyla maddî hayatını cezb ile sizin kuru kesenizden istiğna edecektir (muhtaç kalmayacaktır) ...”

Bu ifadelerin ardından “hamîyet ve gayret”in malî açıdan yansımaları olan uygulamaları şöyle sıralar:

“Birincisi: Evkaf (vakıflar), hakkıyla intizama girse, şu

⁶⁷ *Mektubat*, Yirmisekizinci Mektup, s. 514.

havuza tevhid-i medâris (medreselerin tek elden yönetilmesi) tarihiyle (yoluyla) bir mühim çeşmeyi akıtacaktır.

“İkincisi: Zekâttır. Zira biz hem Hanefî hem Şâfiîyiz. Bir zamandan sonra o Medresetü’z-Zehra İslâmiyete ve insâniyete göstereceği hizmetle, şüphesiz bir kısım zekâtı bilistihkak (hak ederek) kendine münhasır edecektir. Bâhusus, zekâtın zekâtı da olsa kâfidir.

“Üçüncüsü: Şu medrese neşredeceği semeratla (yayacağı meyvelerle, neticelerle), tamim edeceği (etrafa yayacağı) ziya ile, İslâmiyete edeceği hizmetle ukûl (akılların) yanında en âlâ bir mektep olduğu gibi, kulûb (kalplerin) yanında en ekmel bir medrese, vicdanlar nazarında en mukaddes bir zaviyeyi temsil edecektir. Nasıl medrese, öyle de mektep, öyle de tekke olduğundan; İslâmiyetin iânât-ı milliyesi (milli yardım kurumları) olan nüzur (nezirler, adaklar) ve sadakât (sadaka türleri) kısmen ona teveccüh edecektir (yönelecektir).

“Dördüncüsü: Mezkûr tebâdül (alışveriş) için dârü’l-muallimîn (Öğretmen Okulu) ile imtizaç ettiğinden (aynı sınıfta yer aldığından), darü’l-muallimînin varidatı Osmanlı döneminde faaliyet gösteren Öğretmen Okulu gelirlerinin) bir derece tevsi (genişletilmesi) ile muvakkaten (geçici olarak) ve âriyeten (borç olarak) — eğer mümkünse—verilse, bir zaman sonra istiğna edecek (ihtiyacı kalmayacak), o âriyeyi (borcu) iade edecektir.”⁶⁸

Yine *Münazarât* risâlesinde, Kürt aşiretlerinden yöneltilen “Neden tekâlif-i devlet (devlet vergileri), fukarâ üstünde hafifleşmedi?” sorusuna, Meşrutiyet yönetimiyle gerçekleşen devlet gelirlerin kullanımına yönelik şu cevabı vermiştir:

“Bir fark vardır: Eskide vâridât (devlet gelirleri) zâyî olur

⁶⁸ *İlk Dönem Eserleri*, Münazarât, s. 508-510.

giderdi, şimdi millet rakîbdir (gözetleme yapan). Demek, evvel suya ve şûristana (çorak araziye) atılır idi, şimdi tarlaya atılıyor veya atılacaktır.”⁶⁹

Şuâlar'da kandaki hücreler içindeki muazzam denge açıklanırken küçük bir hücredeki gelir-gider dengesinin tüm bedendeki, hatta bir saraydaki dengeden daha mükemmel gerçekleştiğini söyler:

“Ve cisimdeki hüceyrelere (hücreciklerin) her birisi o derece muntazam muamelâta (işlemlere) ve vâridat ve sarfiyata (gelir ve gider dengesine) mazhardır ki, en mükemmel bir cesetten ve bir saraydan daha mükemmel idare edilir.”⁷⁰

Asâ-yı Musa risâlesinde ise kâinat bir saray, bir şehir ve bir memlekete benzetilerek, onda işleyen muhteşem dengeye dikkat çekilirken, yine varidat ve masarifindeki mükemmel dengeye dikkat çekilir:

“Şu kâinat öyle bir saraydır ki, o sarayda mütemadiyen (sürekli olarak) tahrip ve tamir içinde çalkanan bir şehir var. Ve o şehirde her vakit harp ve hicret içinde kaynayan bir memleket var. Ve o memlekette her zaman mevt (ölüm) ve hayat içinde yuvarlanan bir âlem var.

Halbuki, o sarayda, o şehirde, o memlekette, o âlemde o derece hayret-engiz bir muvazene (denge), bir mizan (denge), bir tevzin (ölçülülük) hükmediyor; bilbedâhe (açıkça) ispat eder ki, bu hadsiz mevcudatta (varlıklarda) olan hadsiz tahavvülât (değişimler) ve vâridat ve masarif (gelir ve giderler), her bir anda umum kâinatı görür, nazarı teftişinden (teftiş nazarından) geçirir birtek Zâtın mizanıyla ölçülür, tartılır.”⁷¹

⁶⁹ *İlk Dönem Eserleri*, Münazarât, s. 455.

⁷⁰ *Şuâlar*, İkinci Şuâ, İkinci Makam, Tevhidin Üçüncü Muktażisi, s. 52.

⁷¹ *Asâ-yı Mûsâ*, Hücetü'l-Bâliġa Risâlesi, Dördüncü Hücet-i İmaniye, s. 223.

Nokta risâlesinde ise, mahşer meydanında hesaba çekilen insanların Cennetlik ve Cehennemlik olarak ayrılmalarının ardından ebedî hayata başlamaları ile insanlara verilen vücudun özelliklerini anlatırken de yine bedendeki varidat-masârif dengesine dikkat çekilmektedir.

“Hakîm-i Ezelî iki menzilin (Cennet ve Cehennem) sâkinlerine kudret-i kâmileyle (eşsiz mükemmellikteki kudretiyle) öyle bir vücud-u müstekar (her daim var olacak bir vücud) verir ki, hiç inhilâl ve tegayyüre (değişim ve dönüşüme) mâruz kalmaz. Zira inkıza münce olan (yıkılıp dağılmayı gerektiren) tegayyürün (sürekli değişimin) esbabı bulunmaz. Esbab-ı tagayyür (değişimi ortaya çıkaran sebepler) bulunsa da vâridat ve masârif mabeynindeki nisbet (vücuddaki gelir ve gider dengesi arasındaki uyum), müstekardır (değişmeksizin deam eder).”⁷²

Bediüzaman aynı açıklamayı daha detaylı olarak Yirmisekizinci Söz’de de yapmaktadır.

Şuâlar risâlesindeki Onbirinci Şuâ’da, insanın bu kâinat ve dünya üzerindeki konumuna dair özellikler sıralanırken, insana yüklenen “Kâinat şehrinin zemin mahallesinin bahçesinde ve tarlasında, varidat ve sarfiyatına ve zer’ ve ekilmesine nezarete memur...”⁷³ olma görevine işaret edilmiştir.

13. Tereffüh (Lüks tüketim)

Tereffüh yani lüks ve gösteriş tüketiminin temelinde modern medeniyetin insanların ihtiyaç algısını değiştirmesi bulunmaktadır. Zaruri olmayan pek çok ihtiyacı bu medeniyet Bediüzzaman’a göre zarurî ihtiyaç şeklinde algılanır hale

⁷² *İlk Dönem Eserleri*, Nokta Risâlesi, Üçüncü Makam, s. 218.

⁷³ *Şuâlar*, Onbirinci Şuâ, s. 288.

getirmiştir. Bu ise insanları helal-haram demeden tüketmeye ve harcamaya yöneltmiştir.

“Hem medeniyet-i hazırada (günümüz medeniyet anlayışında) serbest hevânın (istek ve arzuların) tahakkümüyle (hükmetmesiyle) havâic-i gayr-ı zaruriye (zorunlu olmayan ihtiyaçlar) havâic-i zaruriye (zorunlu ihtiyaçlar) hükmüne geçmişlerdir.

“Bir bedevi yalnız dört şeye muhtaç iken; medeniyet yüz şeye muhtaç ve fakir etmiştir. Sa’y (emeğin kazancı, ücret) masrafa kâfi gelmediğinden hileye harama sevk etmekle ahlâkın esasını şu noktadan ifsad etmiştir (bozulmuştur). Cemaate (topluma), nev’e (insanlığa) verdiği servet (kazandırdığı zenginlik), haşmete bedel; ferdi, şahsı fakir, ahlâksız etmiştir.”⁷⁴

Lemeât risâlesinde “Böyle zamanda tereffühte (gösteriş tüketiminde) izn-i şer’î (şeriatın izni) bizi muhtar (serbest) bırakmaz” başlığıyla, fakr-u zaruretin yaygın halde yaşandığı şartlar altında Müslümanların lüks tüketimde bulunmalarına Şer’î iznin bulunmayacağı ifade edilir. Ardından toplumdaki israfçı azınlığı örnek almak yerine, beslenme ve tüketimde besatet ve sadeliği esas tutan Sevâd-ı Âzam’ın örnek alınması tavsiye edilir:

“Lezâiz (lezzetler)çağırdıkça ‘Sanki yedim’ demeli.
‘Sanki yedim’ düstur eden, bir mescidi yemedi.

Eskide ekser (çoğunluk) İslâm filcümle aç değildi.
Tena’uma (nimetlerden yararlanmaya) ihtiyar (serbestiyet) bir derece var idi.

Şimdi ise ekseri (çoğunluk) açlığa düştü kaldı. Telezzüze (lezzetli şeyleri yemeye) ihtiyar izn-i şer’î (şeriatın verdiği izin) kalmadı.

Sevâd-ı âzam (eski dönemlerdeki büyük zâtlar), hem

⁷⁴ İlk Dönem Eserleri, Şuâât, s. 250.

ekseriyet-i mâsumun (masum çoğunluğun) maişeti (geçim tarzı) basittir. Tagaddî besâtetiyle (beslenmedeki basitlik yönüyle) onlara tâbi olmak,

Bin kere müreccahtır (tercih edilir), ekalliyet-i müsrife (azınlıkta olan israfçılara), ya bir kısım sefihe (günahkara) tagaddîde (beslenmede) tereffüh (lükse yönelmek) noktasında benzemek.”⁷⁵

İlk dönem eserlerinden olan *İşârât* risâlesinde “Nefisperestlerin nazar-ı dikkatine” başlığı altında Bediüzzaman aynı noktaya vurgu yaptıktan sonra, eski dönemlerle hâlihazırdaki durum arasındaki farklılığa dikkat çeker:

“Eskide, ekser İslâm (çoğu Müslüman) aç değildi; tereffühe (lüks tüketime) ihtiyar vardı. Şimdi açtır; telezzüze (lezzete dalmaya) ihtiyar yoktur.”⁷⁶

14. Ribâ, Banka

Bediüzzaman *Lemeât* isimli Risâlesinde “Ribâ (faiz) İslâm’a zarar-ı mutlak (mutlak zararlıdır)” başlığı altında, ribânın mahiyeti, ribâ ve kaynağı olan bankaların bütün insanlık tarihi boyunca nasıl zararlar açtığına dair şu açıklamaları yapar:

“Ribâ atâlet (tembellik) verir, şevk-i sa’yi (çalışma şevkini) söndürür. Ribânın kapıları, hem de onun kapları olan bu bankaların her

“Dem (zaman) nef’i (faydası) ise, beşerin en fena kısmıdır. Onlar da gâvurlardır. Gâvurlardaki nef’i (faydası) en fena kısmıdır; onlar da zalimler. Her

“Dem zalimlerdeki nef’i (faydası) en fena kısmıdır. Onlar da sefihlerdir. Âlem-i İslâma bir zarar-ı mutlaktır

⁷⁵ *Sözler*, Lemeât, s. 981.

⁷⁶ *İlk Dönem Eserleri*, İşârât, s. 292.

(mutlak zararlıdır).”⁷⁷

İşârât isimli risâlede Bediüzzaman “beşerin terakkiyatını” öylesine sarsan, “hercümerc ateşine” atan “İstirahatim için zahmet çek; sen çalış, ben yiyeyim” anlayışıyla işleyen faiz sistemi ve bu sistemin hayat bulduğu bankacılık sektörünün açtığı büyük içtimaî hastalık ve yaraların tedavisine yönelik ortaya koyduğu reçete ve bunun gerekçelerini şöyle sıralar:

“Şu dâhiye-i dehyânın (çok büyük belânın) tek bir devası var. O da hurmet-i ribâdır (faizin haram kılınması) ve faizin bütün vesailini (araçlarını) hayat-ı içtimaiyeden (toplum hayatından) ref etmektir (kaldırmaktır). Hodgâm (bencil, egoist) ellerde servetin inhisarına (tekeline geçmesine) vesile olan ribâ kapları, bankaları sedir (kapatmaktır). Evet, bu kaplarla servet ve temellük (mülkiyet) kalil (azınlık) adamlarda toplanır. Bu iki düsturla tevzi edilmezse (dağıtılmazsa) gasp edilecektir.”⁷⁸

Rumûz risâlesinde ise, muasır medeniyetin faiz ve bankacılık sisteminin üzerine nasıl bina edildiği şöyle ifade edilir:

“Şu ribâ taşını altından çeksen, şu zâlim medeniyet kasrı çökecektir.”⁷⁹

Bediüzzaman Yirmibeşinci Söz’de ribâ sisteminin ve bankaların ortaya çıkışında Kur’anî hükümlerden hareketle Yahudi milletinin olduğuna dikkat çeker.

“Hayat-ı içtimaiye-i beşeriye (sosyal hayatı) sarsan ve sa’y-u amelî (emeği), sermaye ile mübareze ettirip (çatıştıırıp) fukarayı zenginlerle çarpıştıran muzaaf ribâ (yüksek oranlı faiz) yapıp bankaları tesise sebebiyet veren ve hile ve hud’a ile cem-i mal (sermaye birikimi) eden o

⁷⁷ *Sözler*, Lemeât, s. 990.

⁷⁸ *İlk Dönem Eserleri*, *İşârât*, s. 288.

⁷⁹ *İlk Dönem Eserleri*, *Rumûz*, s. 278.

millet olduğu”nu⁸⁰ ifade eder.

Ondokuzuncu Lem’a’da ise, Yahudi milletinin hırs, ribâ ve hile yoluyla elde ettiği zenginliklerinin bu dünya hayatında bile kendilerine fayda vermediği şu ifadelerle dile getirilir:

“Hem Yahudi milleti hırs ile, ribâ ile, hile dolabı ile rızıklarını zilletli ve sefaletli, gayr-ı meşru ve ancak yaşayacak kadar rızıklarını” bulmaktadırlar.⁸¹

Bediüzzaman, beşerin salâh ve kurtuluşu için ribâ ve bankaların kaldırılmasının, onun yerine zekâtın ikame edilmesinin gerekli olduğunu şu ifadelerle dile getirir:

“Beşer salâh (kurtuluş) isterse, hayatını severse, zekâti vaz’ etmeli (uygulamalı), ribâyı kaldırmalı.”⁸²

“Elhasıl, tabakatın musalâhası (sosyal barışın sağlanması), birbirine yakınlaştırmasının çare-i yegânesi (tek çaresi), erkân-ı İslâmiyetten olan zekâti, heyet-i içtimaiyenin (toplumsal bütünün) tedvirine vâsi (idaresini içine alacak şekilde), âli (yüce) düstur ittihaz etmektir.

“İslâmiyette en büyük kebîre (günah) olan ribâyı, vesâiliyle (vesileleriyle) ilga etmektir. Adalet-i Kur’âniye âlem kapısında durup, ribâyı “Yasaktır, girmeye hakkın yoktur” der.”⁸³

“Bu iki müthiş maraz-ı içtimaîyi (sosyal hastalığı) tedavi edecek tek çare, zekâtın bir düstur-u umumî (genel düstur, anayasa) suretinde icrasıyla, vücub-u zekât (zekâtın emredilmesi) ve hurmet-i ribâdır (faizin yasaklanması).”⁸⁴

Bu iki önemli çözüm yolu zaten İslâm’ın en temel emridir

⁸⁰ *Sözler*, Yirmibeşinci Söz, s. 540.

⁸¹ *Lem’alar*, Ondokuzuncu Lem’a, s. 248.

⁸² *Sözler*, Lemeât, s. 962.

⁸³ *İlk Dönem Eserleri*, İşârât, s. 289.

⁸⁴ *Mektubat*, Yirmiikinci Mektup, s. 388.

ki, fakirler ve avâmın himayesini şefkatperverâne bir şekilde sağlar. “Hem İslâmiyet, vücut-u zekât (zekâtın emredilmesi) ve hurmet-i ribâ (faizin yasaklanması) gibi binler şefkatperverâne mesâil (meseleler) ile fukarayı ve avâmı (fakirleri ve halk kitlesini) himaye”⁸⁵ etmiştir.

15. Taksimü'l-A'mâl, Taksimü'l-Mesai, İştirak-i San'at (İş bölümü ve Uzmanlaşma)

Modern İktisat bilimine göre bireyin ihtiyaç duyduğu bütün malları üreterek ihtiyacını karşılaması mümkün değildir. İlkel toplumlardan itibaren her birey yeteneği doğrultusunda mal üretmiş, kendi ihtiyacından fazlasını başka mallarla değiştirme yolunu seçmiştir. Bu şekildeki davranış biçimi iş bölümünü ortaya çıkarmıştır. İş bölümü, belirli işi yapan kişilerin zamanla o alanda uzmanlaşmasına neden olur. Yani uzmanlaşma iş bölümünün bir sonucudur. Modern sanayi toplumlarının en önemli özelliği olarak iş bölümü ve uzmanlaşmada gösterdiği başarı gösterilir.⁸⁶

İhlâs Risâlesi olan 21. Lem'a, 4. Düstur'da Bediüzzaman, sınaî üretimde verimliliği artıran en önemli unsurlardan birisi olan iştirak-i san'at ve taksimü'l-a'mâl (işbölümü ve uzmanlaşma) üzerinde durur. İşbölümü ve uzmanlaşmayla birlikte elde edilen verim artışını iğne üretimi örneğiyle açıklar:

“Ehl-i san'at (sınaî üretim yapan girişimci), netice-i san'atı (sınaî ürün üretiminden elde ettiği geliri) ziyade kazanmak için, iştirak-i san'at (uzmanlaşma) cihetinde mühim bir servet elde ediyorlar. Hattâ dikiş iğneleri yapan on adam, ayrı ayrı yapmaya çalışmışlar. O ferdî çalışmanın, her günde yalnız üç iğne, o ferdî san'atın (bireysel üretimin)

⁸⁵ *Mektubat*, Yirmialtıncı Mektup, s. 455.

⁸⁶ Fişek, Kurthan (1975). *Yönetim*, Ankara: SBF Yayınları, s. 64.

meyvesi olmuş. Sonra, teşrikü'l-mesâi (işbölümü) düsturuyla on adam birleşmişler. Biri demir getirip, biri ocak yandırıp, biri delik açar, biri ocağa sokar, biri ucunu sivirtir ve hâkezâ... Her birisi iğne yapmak san'atında yalnız cüz'î bir işle meşgul olup, iştigal ettiği hizmet basit olduğundan vakit zayi olmayıp, o hizmette meleke kazanarak, gayet sür'atle işini görmüş. Sonra, o teşrik-i mesâi ve taksim-i a'mâl (işbölümü) düsturuyla olan san'atın (üretim faaliyetinin) semeresini taksim etmişler. Herbirisine bir günde üç iğneye bedel üç yüz iğne düştüğünü görmüşler. Bu hadise, ehl-i dünyanın san'atkârları arasında, onları teşrik-i mesâiye (işbölümüne) sevk etmek için dillerinde destan olmuştur.”⁸⁷

Bediüzzaman'ın son ifadede zikrettiği “ehl-i dünya'nın san'atkârları” arasında teşrik-i mesâiye (işbölümüne) sevk etmek için dillerine destan olan bu örnek Adam Smith'in *Milletlerin Zenginliği* adlı kitabının Birinci Kitap Birinci Bölümünde, işbölümünün üretime olan katkısına işaret etmek için verilmektedir:

“İşbölümünün topluluğun genel çalışması üzerindeki etkileri, belirli bir kaç sınaî mamul üzerinde kendini nasıl gösterdiği gözden geçirilirse, daha kolay anlaşılabilir... İşçinin biri teli çekip gerer, bir başkası bunu düzeltir, bir üçüncüsü keser, bir dördüncüsü ucunu sivirtir, bir beşincisi baş geçebilmesi için tepesini ezer. Baş yapmak iki üç ayrı işlemi gerektirir. Baş tepeye takmak ayrı bir iştir. İğneleri ağartmak bir başka iştir. İğneleri kâğıda sıralamak bile, başlı başına bir zanaattır.”⁸⁸

İslâm ümmetinin terakkisi için Şark vilayetlerinde

⁸⁷ *Lem'alar*, 21. Lem'a, 4. Düstur, İhlâsı Kıran 1. Mâni, s. 275.

⁸⁸ Smith, Adam (2016). *Ulusların Zenginliği* (Trc. Haldun Derin), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, s. 6-7.

kurulmasını teklif ettiği Medresetü’z-Zehrâ projesini dile getirdiği *Münazarât* risâlesinde, bu medresenin vücuda getirilmesine yönelik sekiz maddelik “şerâit”i sıralar ve Beşinci Şart olarak “taksimü’l-a’mâl” düsturunu şöyle dile getirir

“Taksimü’l-a’mâl (işbölümü) kaidesini bitamamihâ (tamamen) tatbik etmek—tâ şubeler birbirine medhal ve mahreç (şubelerin birbiriyle iç içe geçmeleri) olmakla beraber, her bir şubeden mütehasıs çıkabilsin.”⁸⁹

Bediüzzaman, ihlâs ve uhuvvet temelleri üzerine bina ettiği Risâle-i Nur hizmetinde ittihadı tesis edebilmek için talebelerini pek çok mektubunda “taksimü’l-a’mâl” kaidesine uymaya davet ve teşvik eder. Buna dair örnekler verir:

“Bilirsiniz ki, üç elif ayrı ayrı yazılsa kıymeti üçtür. Tesanüd-ü adedî (rakamsal dayanışma) ile yazılsa, yüz on bir kıymetinde olduğu gibi, sizin gibi üç-dört hâdim-i Hak, ayrı ayrı ve taksimü’l-a’mâl (işbölümü) olmamak cihetiyle hareket etseler, kuvvetleri üç-dört adam kadardır. Eğer hakikî bir uhuvvetle (kardeşlikle), birbirinin faziletleriyle iftihar edecek bir tesanüdle (dayanışmayla), birbirinin aynı olmak derecede bir tefâni (birbirinde fani olma) sırrıyla hareket etseler, o dört adam, dört yüz adam kuvvetinin kıymetindedirler.”⁹⁰

“Çok delillerle ve emârelerle tahakkuk etmiş ki, Risâle-i Nur eczaları Kur’ân’ın tereşşuhâtıdır (sızıntısıdır); bizler, taksimü’l-a’mâl (işbölümü) kaidesiyle, her birimiz bir vazife deruhte edip (üstlenip) o âb-ı hayat tereşşuhâtını (hayat suyu sızıntısını) muhtaç olanlara yetiştiriyoruz.”⁹¹

Muhakemât risâlesinde, Sâni-Zülcelâl’in bu aleme koyduğu, uyulması halinde İslâm ümmetini terakkî ve tekemmüle

⁸⁹ *İlk Dönem Eserleri*, Münazarât, s. 507-509.

⁹⁰ *Tarihçe-i Hayat*, Barla Hayatı, s. 260.

⁹¹ *Mektubat*, Yirmidokuzuncu Mektup, s. 605.

ulaştıracak “Taksimü'l-a'mâl” kaidesine uymamakla, bir farzı terk etmenin Müslümanları getirdiği kötü vaziyete işaret eder:

“Kaide-i taksimü'l-a'mâli (işbölümü kaidesini) muktazi olan (gerektilen) hikmet-i İlâhiyenin (İlahî hikmetin) dest-i inayetiyle (yardımıyla) beşerin mahiyetinde (insanlığın yapısında) ekmiş olduğu istidadat (kabiliyetler) ve müyûlâtı (meyilleri) ile şariat-ı hilkatın (yaratılış kanununun) farzû'l-kifayesi hükmünde olan fûnun (ilimler) ve sanayin edasına bir emr-i mânevî (manevî emir) vermişken, su-i istimalimizle o istidattan tevellüd eden (ortaya çıkan) meyle kuvvet ve medet verici olan şevki, bu hırs-ı kâzip (yalancı hırs) ve şu re's-i riya (riyanın başı) olan meylü't-tefevvuk (üstünlük kurma meyli) ile zayi edip söndürdük.”

Hemen devamında İslâm âleminin geri kalış sebeplerinden en önemlisi olarak cehaleti gösteren Bediüzzaman, bundan kurtuluş yolu olarak İslâm ümmeti arasında oluşturulacak “taksimü'l-a'mâl” kanunuyla hareket etmeyi gösterir:

“Elbette, isyan eden, Cehenneme müstehak olur. Biz de, bu hilkat (yaratılış) denilen şariat-ı fitriyenin (fitrî kanunun) evamirine (emirlerine) imtisal edemediğimizden (bağlanmadığımızdan), cehennem-i cehl (cehalet cehennemi) ile muazzeb olduk (azaplandık). Bu azaptan bizi kurtaracak, taksimü'l-a'mâl (işbölümü) kanunuyla amel etmektir. Zira, seleflerimiz (geçmişimizdeki büyük zâtlar) taksimü'l-a'mâlin ameliyle (işbölümünün uygulanmasıyla) cinan-ı ulûma (ilimler cennetine) dâhil olmuşlardır.”⁹²

16. Şirket (Ortaklık)

Mektubat'taki Üçüncü Mektup'ta vahdet-kesret (birlik-çokluk) mukayesesi yapılırken, vahdette ne kadar kolaylık,

⁹² *Muhakemât*, Birinci Makâle, Altıncı Mukaddeme, s. 40-41.

kesrette ise ne kadar büyük bir zorluk bulunduğunu yine ehl-i ticaretin kurdukları şirketleri örnek olarak gösterir:

“İşte, vahdette (birlik) nihayetsiz suhulet (kolaylık) ve kesrette (çoklukta) nihayetsiz suubet (zorluk) bulunduğuandır ki, ehl-i san’at ve ticaret (sanayici ve tüccarlar), kesrete bir vahdet verir, tâ suhulet ve kolaylık olsun. Yani, şirketler teşkil ederler.”⁹³

Bediüzzaman, geniş çaplı ortaklıklar kurma yoluyla sermayelerini birleştiren ve büyük ekonomik güç elde eden şirketlere karşılık, İman ve Kur’an davası çerçevesinde kazancı ve tesiri sınırsız olan manevî şirket tesis etme çabasını her fırsatta dile getirir. Bu manevî şirkete dahil olmanın kolaylığı, dahil olmanın gerekleri ve dahil olmakla elde edilecek kazancın boyutları dünyevî şirketlerle kıyas edilemeyecek kadar büyük ve geniştir.

“Risâle-i Nur dairesinde, ihtiyarımız olmadan, haberimiz yokken takarrur ve tahakkuk (karar kılan ve gerçekleşen) eden şirket-i maneviye-i uhreviye (âhirete yönelik kurulan manevî şirket) cihetiyle, herbir hakikî sadık şakirdi binler dillerle, kalblerle dua etmek, istiğfar etmek, ibadet etmek ve bazı melâike gibi kırk bin lisanla tesbih etmektir.”⁹⁴

Emirdağ Lâhikası’nda herkesi tesis ettiği Şirket-i Mâneviye’ye dahil olmaya çağrı yapar.

“Madem sizde büyük bir himmet ve kuvvetli bir iman var; tam bir ihlâs ve tam bir mahviyetle, sebatkârâne Risâle-i Nur’a şakirt ol-tâ binler, belki yüz binler şakirtlerin şirket-i mâneviye-i uhreviyelerine (âhirete yönelik kurulan manevî şirkete) hissedar ol. Tâ senin hayırların, iyiliklerin cüz’iyetten çıkıp küllileşsin, âhirette tam kârlı bir ticaret

⁹³ *Mektubat*, Üçüncü Mektup, s. 42.

⁹⁴ *Kastamonu Lâhikası*, s. 324.

olsun.”⁹⁵

Yine *Emirdağ Lâhikası*'nda yer alan bir mektubunda Bediüzzaman, “Kalemle Nur'lara Hizmet ve Sadakatle Talebesi Olmanın İki Mühim Neticesi”nden ikincisi olarak şunu söyler:

“Bütün şakirtlerin mânevî kazançlarına, Nur dairesindeki şirket-i mâneviye (manevî şirket, ortaklık) sırrıyla, umum onların hasenatlarına (iyiliklerine) hissedar olmaktadır.”⁹⁶

Şuâlar'da manevî şirket olan Nur dairesinde kalmaya yönelik önemli ipuçları vardır:

“Fakat onun zâhirî sebebi olan Risâle-i Nur'un o zahmet çekenlere kazandırdığı iman-ı tahkikî (tahkikî iman) ve iman-ı tahkikî ile hüsn-ü hâtime (dünya hayatını en güzel şekilde tamamlama) ve şirket-i mâneviye (manevî ortaklık) ile yüzer adam kadar a'mâl-i salih (Salih ameller) o acı zahmeti tatlı bir rahmete çevirdiğinden, bu iki neticenin fiyatı, sarsılmaz bir sadakat ve sebatkârlıktır.”⁹⁷

Bir manevî şirket olan Nur hizmetinde bulunmanın kazancı ve kârı uhrevîdir. Bu hakikat şöyle ifade edilmiştir:

“Nurun sadık şakirtleri imanla kabre girecekler. Hem şirket-i mâneviye-i Nuriyenin (manevî bir şirket olan Nur hizmeti) feyziyle, her bir şakirt derecesine göre umum kardeşlerinin mânevî kazançlarına ve dualarına hissedar olur. Güya âdetâ binler dil ile istiğfar eder, ibadet eder.”⁹⁸

Sonuç:

⁹⁵ *Emirdağ Lâhikası*, s. 93.

⁹⁶ *Emirdağ Lâhikası*, s. 247.

⁹⁷ *Şuâlar*, Onüçüncü Şuâ, s. 415.

⁹⁸ *Tarihçe-i Hayat*, Afyon Hayatı, s. 729.

Bediüzzaman *Risâle-i Nur Külliyyatı*'nda modern İktisat biliminin kullandığı temel kavramların çoğunu kullanmıştır. Bunlardan bazılarını bizzat iktisat biliminde kullanıldığı mânâsıyla doğrudan kullanmıştır. Bazı kavramları adeta bir çerçeve olarak almış, içine kendi yüklemek istediği mânâları yerleştirmiştir. Bazı kavramları ise, İslâm'ın temel prensiplerine aykırı ve bizzat İslâm tarafından yasaklanmış olması yönleriyle ele almış, bunların yerine ikâme edilmesi gereken kavram ve kurumları ortaya koymuştur. Emekle sermaye sınıfları arasındaki irtibatın sağlıklı bir şekilde sağlanması için ribânın yasaklanarak yerine zekât, karz-ı hasen, sadaka gibi ibadetlerin ikâme edilmesi gibi.

İktisadî kavramların geçtiği risaleler itibariyle baktığımızda, bu kavramların ekseriyetle Eski Said dönemi eserleri olan *Divan-ı Harbi-i Örfî*, *Hutbe-i Şâmiye*, *İşârât*, *Münazarât*, *Nokta Risâlesi*, *Nur'un İlk Kapısı*, *Rumûz*, *Sünuhât*, *Şuâât* isimli risâlelerde geçtiğini söyleyebiliriz. Bunun da sebebi olarak bu risâlelerin II. Meşrûriyet'in ilanı sonrası siyasî ve sosyal gelişmelerle birlikte ekonomik konuların sürekli gündemde olmasını ve bu gelişmelerle Bediüzzaman'ın yakından ilgilenmesini gösterebiliriz. Bu yakın ilgiyi bizzat Bediüzzaman sonraki zamanlarda yer yer eleştirmek suretiyle “afaka bakmak damarı,” “siyasette çok ileri gitme” ve “İslam'ın hayat-ı içtimaiyesiyle münasebettar” olma gibi ifadelerle dile getirmiştir.

Sonuç itibariyle Bediüzzaman Said Nursî, bir İktisatçı değildir, hayatı boyunca böyle bir iddiası da olmamıştır. Ancak, *Risâle-i Nur*'un geneline baktığımızda modern iktisadî kavramlar ve taşıdığı anlamlardan da bihaber olmadığını, yerine göre Batılı iktisatçılarla birebir aynı anlamlarda kullandığını, yerine göre de aynı kavramlara kendi davası doğrultusunda İslamî ve imanî mânâlar yüklediğini söyleyebiliriz. Bu yönüyle âdeta, Batı iktisadî yaklaşımın insanlık için zarar ve hasaretle sonuçlanan

yönlerini izale ve tamir yoluna gitmek ister gibidir. Diğer açıdan, bir İslâm âlimi ve imanî esaslar üzerine yeni bir düşünce sistemi kuran bir dava adamı olarak, İslâm'ın iktisadi görüş ve temellerini modern iktisadi yaklaşımın anlayacağı dil ve bakış açısıyla sunma çabasındadır.

Bu çalışmada on altı başlık altında yirmi altı tane iktisadi kavramın Risale-i Nur Külliyyatı'nın muhtelif yerlerinde geçtiği yerler ve bu yerlerde kullanıldığı mânâlar dikkatlere sunulmaya çalışılmıştır. Kavramsal analizlere girilmemiş, modern iktisadi kavramların Risale-i Nur'daki karşılıkları derleme suretinde örnekler verilmek suretiyle aktarılmıştır.

Bu çalışma iktisadi perspektiften daha geniş çaplı ve karşılaştırmalı analizlere dayalı akademik düzeyde yapılacak kavramsal çalışmalara bir başlangıç ve örnek teşkil etme ümidiyle hazırlanmıştır.

Kaynakça

- Akat, A.S. (2009). *İktisadi Analiz*, Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Nursî B.S. (2012), *Risâle-i Nur Külliyyatı* (Kaynaklı, İndeksli, Lügatli), İstanbul: Söz Basım Yayın.
- Nursî B.S. (2012), *Asâ-yı Mûsâ*, İstanbul: Söz Basım Yayın.
- Nursî B.S. (2012), *Asâ-yı Mûsâ: Hücetü'l-Bâliğa Risâlesi*, İstanbul: Söz Basım Yayın.
- Nursî B.S. (2012), *Emirdağ Lâhikası*, İstanbul: Söz Basım Yayın.
- Nursî B.S. (2012), *İlk Dönem Eserleri: Divan-ı Harbi-i Örfî*, İstanbul: Söz Basım Yayın.
- Nursî B.S. (2012), *İlk Dönem Eserleri: Hutbe-i Şâmiye*, İstanbul: Söz Basım Yayın.
- Nursî B.S. (2012), *İlk Dönem Eserleri: İşârât*, İstanbul: Söz Basım

Yayın.

Nursî B.S. (2012), *İlk Dönem Eserleri: Münazarât*, İstanbul: Söz Basım Yayın

Nursî B.S. (2012), *İlk Dönem Eserleri: Nokta Risâlesi*, İstanbul: Söz Basım Yayın

Nursî B.S. (2012), *İlk Dönem Eserleri: Nur'un İlk Kapısı*, İstanbul: Söz Basım Yayın

Nursî B.S. (2012), *İlk Dönem Eserleri: Rumûz*, İstanbul: Söz Basım Yayın

Nursî B.S. (2012), *İlk Dönem Eserleri: Sünuhat*, İstanbul: Söz Basım Yayın

Nursî B.S. (2012), *İlk Dönem Eserleri: Şuâât*, İstanbul: Söz Basım Yayın

Nursî B.S. (2012), *İşârâtü'l-İ'câz: Mukaddeme*, İstanbul: Söz Basım Yayın.

Nursî B.S. (2012), *Kastamonu Lâhikası*, İstanbul: Söz Basım Yayın.

Nursî B.S. (2012), *Lem'alar*, İstanbul: Söz Basım Yayın.

Nursî B.S. (2012), *Mektubat*, İstanbul: Söz Basım Yayın.

Nursî B.S. (2012), *Mesnevî-i Nûriye*, İstanbul: Söz Basım Yayın.

Nursî B.S. (2012), *Muhakemât*, İstanbul: Söz Basım Yayın.

Nursî B.S. (2012), *Sözler*, İstanbul: Söz Basım Yayın.

Nursî B.S. (2012), *Şuâlar*, İstanbul: Söz Basım Yayın.

Nursî B.S. (2012), *Tarihçe-i Hayat*, İstanbul: Söz Basım Yayın.

Erkan, Hüsnü (2004). *Ekonomi Sosyolojisi*, İzmir: Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi.

Fişek, Kurthan (1975). *Yönetim*, Ankara: SBF Yayınları.

Korkmaz, Adem; Dulupçu, Murat A.; Gövdere, Bekir ve Songur, Haluk (2013). *Onurlu İnsan Onurlu Yaşam İçin: İnsani Ücret*, İlke

Araştırma Raporları:3, İstanbul, s. 36.

Madi, İpek (2014). *Ortadoğu Dinleri Açısından Homo Economicus'un Analizi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, s. 90-91.

Smith, Adam (2016). *Ulusların Zenginliği* (Trc. Haldun Derin), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Ünsal, Erdal M. (2010). *İktisada Giriş*, Ankara: İmaj Yayınevi.